

Poradnik dla
nauczycieli

**Szkoła jako
przestrzeń rozwoju
zawodowego
uczniów. Bank
dobrych praktyk.**

**klasy I-III
szkoły podstawowej**

Projekt realizowany w ramach programu kompleksowego wsparcia rodzin
„Za życiem”, działanie 5.4. Tranzycja na rynek pracy, realizowany w latach 2023-2026

Ministerstwo
Edukacji Narodowej

Za życiem

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

Redakcja merytoryczna: Małgorzata Jas, Izabela Juskiewicz

Redakcja językowa i korekta: Fundacja Edukacji Rozwoju i Innowacji

Projekt graficzny i projekt okładki: Fundacja Edukacji Rozwoju i Innowacji

Redakcja techniczna i skład: Fundacja Edukacji Rozwoju i Innowacji

Weryfikacja i odbiór niniejszej publikacji: Ośrodek Rozwoju Edukacji
w Warszawie

Projekt realizowany w ramach programu kompleksowego wsparcia rodzin
„Za życiem”, działanie 5.4. *Tranzycja na rynek pracy*, realizowany w latach
2023-2026

Warszawa 2024

Ośrodek Rozwoju Edukacji

Aleje Ujazdowskie 28

00-478 Warszawa

ore.edu.pl

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji Creative
Commons – Użycie niekomercyjne 4.0 Polska (CC-BY-NC).

creativecommons.org

Projekt realizowany w ramach programu kompleksowego wsparcia rodzin „Za życiem”,
działanie 5.4. *Tranzycja na rynek pracy*, realizowany w latach 2023-2026.

SPIS TREŚCI

	Wstęp	4
1.	Podstawa programowa w procesie tranzycji uczniów na rynek pracy	7
2.	Czynniki kontekstowe w procesie tranzycji uczniów na rynek pracy	9
3.	Przestrzeń szkoły w procesie tranzycji uczniów na rynek pracy	24
4.	Propozycje aktywności uczniów zwiększające wiedzę oraz poszerzające kompetencje ułatwiające wejście na rynek pracy	35
5.	Podsumowanie	55
	BIBLIOGRAFIA	56

WSTĘP

” ...mówiłem nie do dzieci, a z dziećmi,
mówiłem nie o tym, czym chcę, aby były,
ale czym one chcą i mogą być¹. ”

Janusz Korczak

Okres edukacji wczesnoszkolnej wydaje się okresem zbyt wczesnym, aby mówić o doradztwie zawodowym i tranzykcji na rynek pracy. Takie wyobrażenie jest raczej pozorne, ponieważ świat pracy zawsze był i jest pośrednio obecny w życiu dziecka. Obecność rodziców, finanse i związane z nimi możliwości zależą od ilości oraz rodzaju pracy wykonywanej przez rodziców. Temat pracy pojawia się w codziennych rozmowach, jest źródłem trosk lub zadowolenia rodziny, a radzenie sobie z frustracją spowodowaną nieobecnością pracującego rodzica pełni istotną funkcję w dojrzewaniu dziecka. Mimo to rodzice z rezerwą podchodzą do prezentacji „prawdziwego” oblicza rynku zawodowego dzieciom, gdyż uznają, że „jeszcze mają czas”, „teraz muszą się uczyć”, „nic nie rozumiem” i „nie będziemy im zabierać dzieciństwa”.

Najważniejszym zadaniem rodziców i nauczycieli jest przygotowanie dziecka, a później nastolatka do tego, by radziło sobie... bez rodziców i nauczycieli, by było aktywne w dorosłym życiu, w obszarze zawodowym, społecznym itp. Im wcześniej dorośli zaakceptują tę zasadę, tym skuteczniejsze będą ich działania wychowawcze czy edukacyjne, podejmowane „tu i teraz”, ale z myślą o przyszłości – „tam i wtedy”. Dynamiczne zmiany następujące w świecie, także na rynku pracy, nie pozwalają na snucie w pełni przewidywalnych prognoz. Nadrzędnym celem wychowania i edukacji jest kształtowanie samodzielności oraz odpowiedzialności dziecka, pobudzanie aktywności, z uwzględnieniem jego indywidualnych potrzeb, potencjału i ograniczeń oraz tempa rozwoju. Dotyczy to każdego ucznia, także tego ze szczególnymi potrzebami,

1 Natuli. Dzieci są ważne, 10 inspirujących cytatów z Janusza Korczaka, <https://dziecisawazne.pl/10-inspirujacych-cytatow-z-janusza-korczaka/> [dostęp 9.10.2024].

objętego pomocą psychologiczno-pedagogiczną, m.in. ze względu na niepełnosprawność. W rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach² zdefiniowano pomoc psychologiczno-pedagogiczną udzielaną uczniowi jako proces polegający na **rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych** ucznia oraz **rozpoznawaniu indywidualnych możliwości psychofizycznych** ucznia **i czynników środowiskowych wpływających na jego funkcjonowanie** w przedszkolu, szkole i placówce, **w celu wspierania potencjału rozwojowego** ucznia **i stwarzania warunków do jego aktywnego i pełnego uczestnictwa w życiu przedszkola, szkoły i placówki oraz w środowisku społecznym**³.

O doradztwie zawodowym stanowią przepisy regulujące funkcjonowanie przedszkoli i szkół (na każdym etapie edukacyjnym). Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 lutego 2019 r. w sprawie doradztwa zawodowego⁴ określa m.in. treści programowe z zakresu doradztwa zawodowego (dla każdego z tych podmiotów) oraz sposób jego realizacji. W § 3. pkt. 2 wskazano, że doradztwo zawodowe jest realizowane w klasach I–VI szkół podstawowych na obowiązkowych zajęciach edukacyjnych z zakresu kształcenia ogólnego. Treści doradztwa

- 2 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1280), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200001280> [dostęp 7.06.2024].
- 3 Ibidem, § 2 ust. 1 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach. W rozporządzeniu zamieszczono otwartą listę potrzeb uczniów, stanowiącą podstawę do objęcia ich pomocą psychologiczno-pedagogiczną. Oprócz niepełnosprawności są to: niedostosowanie społeczne, zagrożenie niedostosowaniem społecznym; zaburzenia zachowania lub emocji; szczególne uzdolnienia; specyficzne trudności w uczeniu się; deficyty kompetencji i zaburzeń sprawności językowych; choroba przewlekła; sytuacje kryzysowe lub traumatyczne; niepowodzenia edukacyjne; zaniedbania środowiskowe związane z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, sposobem spędzania czasu wolnego i kontaktami środowiskowymi; trudności adaptacyjne związane z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego, w tym związane z wcześniejszym kształceniem za granicą.
- 4 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 lutego 2019 r. w sprawie doradztwa zawodowego (Dz. U. z 2019 r., poz. 325), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190000325> [dostęp 7.06.2024]. [dostęp 7.06.2024].

zawodowego realizują nauczyciele prowadzący te zajęcia, opierając się odpowiednio na podstawie programowej oraz na opracowanym na każdy rok szkolny programie realizacji doradztwa zawodowego, uwzględniającym wewnątrzszkolny system doradztwa zawodowego⁵.

Poradnik składa się z rozdziałów, w których omówiono najważniejsze aspekty doradztwa zawodowego dla dzieci w fazie rozwojowej wczesnego wieku szkolnego (5/6 – 8/9 rok życia). Nadrzędnym zagadnieniem, obecnym we wszystkich częściach publikacji, jest kształtowanie wśród dzieci kompetencji kluczowych, przydatnych na rynku pracy. Takie podejście uzasadniane jest przekonaniem [...] że *zamiast desperacko poszukiwać pasji, która mogłaby przerodzić się w zawód (zwłaszcza jeśli się jej nie ma), lepiej skupić się na gromadzeniu kluczowych kompetencji przydatnych w niemal każdym zawodzie i podjąć jakąkolwiek dostępną pracę, która ma dla nas wartość, zaś pasją zająć się w wolnym czasie. Metaanaliza dostępnych badań naukowych wykazała, że satysfakcja z pracy częściej wynika z poczucia posiadania kompetencji w dziedzinie aktualnie eksploatowanej w ramach zatrudnienia niż z realizowania młodzieńczych pasji (Hoff i in., 2020⁶). Jeśli ktoś podejmie zajęcie, w którym z upływem czasu poczuje się bardzo biegły, to przyjemność wypływająca z posiadania tej biegłości stanie się jego głównym źródłem satysfakcji z pracy, czyli... pasją⁷.*

5 Ibidem, § 4. 1.

6 K.A. Hoff, C.Q. Song, C.J.M. Wee, W.M.J. Phan, J. Rounds, *Interest fit and job satisfaction. A systematic review and meta-analysis*, „Journal of Vocational Behavior” 2020, Nr123.

7 A. Pieńkowski, *Wpływ szkoły na sukces życiowy uczniów*, „Dyrektor Szkoły” („Dodatek specjalny Niezbędnik Dyrektora Szkoły – Doradztwo zawodowe”), 2022, nr 11, <https://mapakarier.org/blog/68/wpływ-szkoły-na-sukces-zyciowy-uczniów/> [dostęp 7.06.2024].

1. PODSTAWA PROGRAMOWA W PROCESIE TRANZYJCJI UCZNIÓW NA RYNEK PRACY

W podstawie programowej dla szkoły podstawowej, zamieszczonej w załączniku nr 2 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r.⁸, odniesiono się do kompetencji kluczowych i umiejętności, niezbędnych na rynku pracy.

Rozwijanie kompetencji kluczowych i umiejętności przydatnych w przyszłym życiu zawodowym podkreślono również w zestawie zadań szkoły w zakresie edukacji wczesnoszkolnej. Najważniejsze wydaje się *wspieranie wielokierunkowej aktywności dziecka przez organizowanie sytuacji edukacyjnych umożliwiających eksperymentowanie i nabywanie doświadczeń oraz poznawanie polisensoryczne, stymulujących jego rozwój we wszystkich obszarach: fizycznym, emocjonalnym, społecznym i poznawczym*⁹. Nauczyciel, który poszukuje i stosuje najlepsze, najbardziej adekwatne do zróżnicowanych potrzeb dzieci w klasie, sposoby na wspieranie ich wielokierunkowej aktywności, stwarza optymalne warunki efektywnej realizacji innych zadań szkoły w zakresie edukacji wczesnoszkolnej, zdefiniowanych w rozporządzeniu:

- 4) *rozwijanie kompetencji, takich jak: kreatywność, innowacyjność i przedsiębiorczość;*
- 5) *rozwijanie umiejętności krytycznego i logicznego myślenia, rozumowania, argumentowania i wnioskowania;*
- 6) *ukazywanie wartości wiedzy jako podstawy do rozwoju umiejętności;*
- 7) *rozbudzanie ciekawości poznawczej uczniów oraz motywacji do nauki;*

⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. z 2017 r., poz. 356 ze zm.), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170000356> [dostęp 7.06.2024].

⁹ Ibidem, s. 16.

- 8) wyposażenie uczniów w taki zasób wiadomości oraz kształtowanie takich umiejętności, które pozwalają w sposób bardziej dojrzały i uporządkowany zrozumieć świat;
- 9) wspieranie ucznia w rozpoznawaniu własnych predyspozycji i określaniu drogi dalszej edukacji;
- 10) wszechstronny rozwój osobowy ucznia przez pogłębianie wiedzy oraz zaspokajanie i rozbudzanie jego naturalnej ciekawości poznawczej;
- 11) kształtowanie postawy otwartej wobec świata i innych ludzi, aktywności w życiu społecznym oraz odpowiedzialności za zbiorowość;
- 12) zachęcanie do zorganizowanego i świadomego samokształcenia opartego na umiejętności przygotowania własnego warsztatu pracy;
- 13) ukierunkowanie ucznia ku wartościom¹⁰.

Nauczyciele w klasach I-III realizują treści z zakresu doradztwa zawodowego na zajęciach zintegrowanych, prowadzonych zgodnie z podstawą programową.

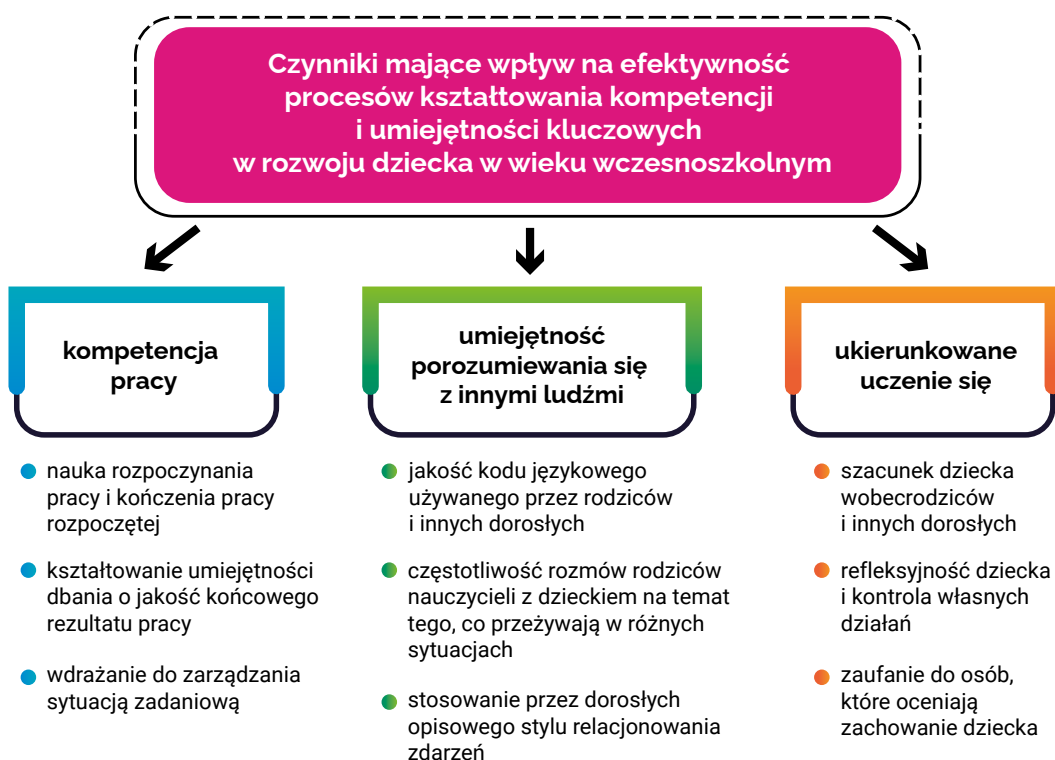
¹⁰ Ibidem, s. 11.

2. CZYNNIKI KONTEKSTOWE W PROCESIE TRANZYJCJI UCZNIÓW NA RYNEK PRACY

Planując i organizując działania z obszaru doradztwa zawodowego w zróżnicowanej grupie uczniów, należy pamiętać o ważnych kontekstach, w szczególności o:

- ❑ prawidłowościach fazy rozwojowej wczesnego wieku szkolnego (5/6 – 8/9 rok życia);
- ❑ wybranych teoriach rozwoju zawodowego człowieka;
- ❑ wspieraniu w rozwoju uczniów ze szczególnymi potrzebami opartym na biopsychospołecznym modelu funkcjonowania człowieka opisanym w klasyfikacji ICF.

W życiu dziecka w wieku wczesnoszkolnym następują istotne zmiany.

Rysunek 1. Najważniejsze zmiany rozwojowe u dzieci w wieku wczesnoszkolnym.

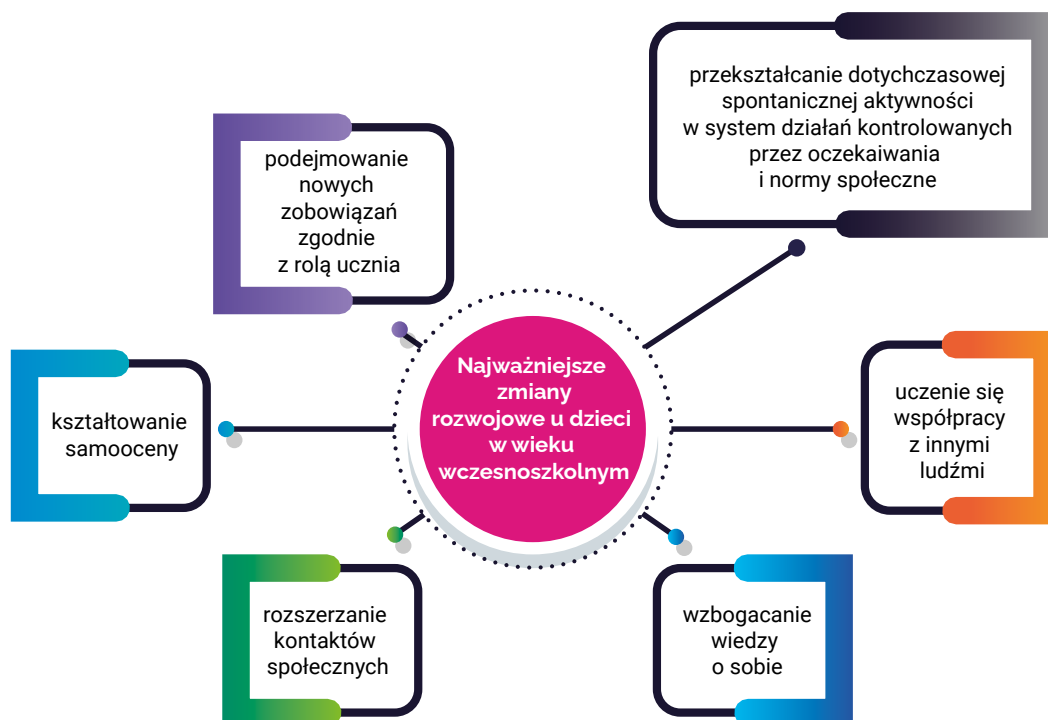
Źródło: Opracowanie na podstawie: A. Kamza, I. Brzezińska (red.), „Rozwój dziecka. Wczesny wiek szkolny. Wiek: 5/6–8/9 lat”, IBE, Warszawa 2014, Tom 3. Seria I., Rozwój w okresie dzieciństwa i dorastania. Niezbędnik Dobrego Nauczyciela, s. 14, https://produkty.ibe.edu.pl/docs/ndn/NDN_Rozwoj_dziecka_3_Wczesny_wiek_szkolny.pdf [dostęp 7.06.2024].

Należy pamiętać, że tempo rozwoju i osiągnięcia ww. wyznaczników jest wśród dzieci w klasach I-III bardzo zróżnicowane. Można jednak przyjąć, że na tym etapie dziecko jest gotowe do podejmowania racjonalnych i planowych działań. Nadal lubi ono zabawy swobodne, ale coraz częściej skłania się ku zabawom typu gry. Uważnie przygląda się dorosłym, słucha ich rozmów i chętnie podejmuje działania naśladujące ich codzienne czynności czy pracę, czyli zadania „naprawdę”. Wymagają one planu, uważności, a ponadto dają dziecku poczucie wpływu na otaczającą je przestrzeń społeczną, na innych ludzi.

Najważniejsze cele wychowania dziecka we wczesnym wieku szkolnym to rozwijanie:

- ❑ kompetencji pracy,
- ❑ umiejętności porozumiewania się z innymi ludźmi,
- ❑ ukierunkowanego uczenia się.

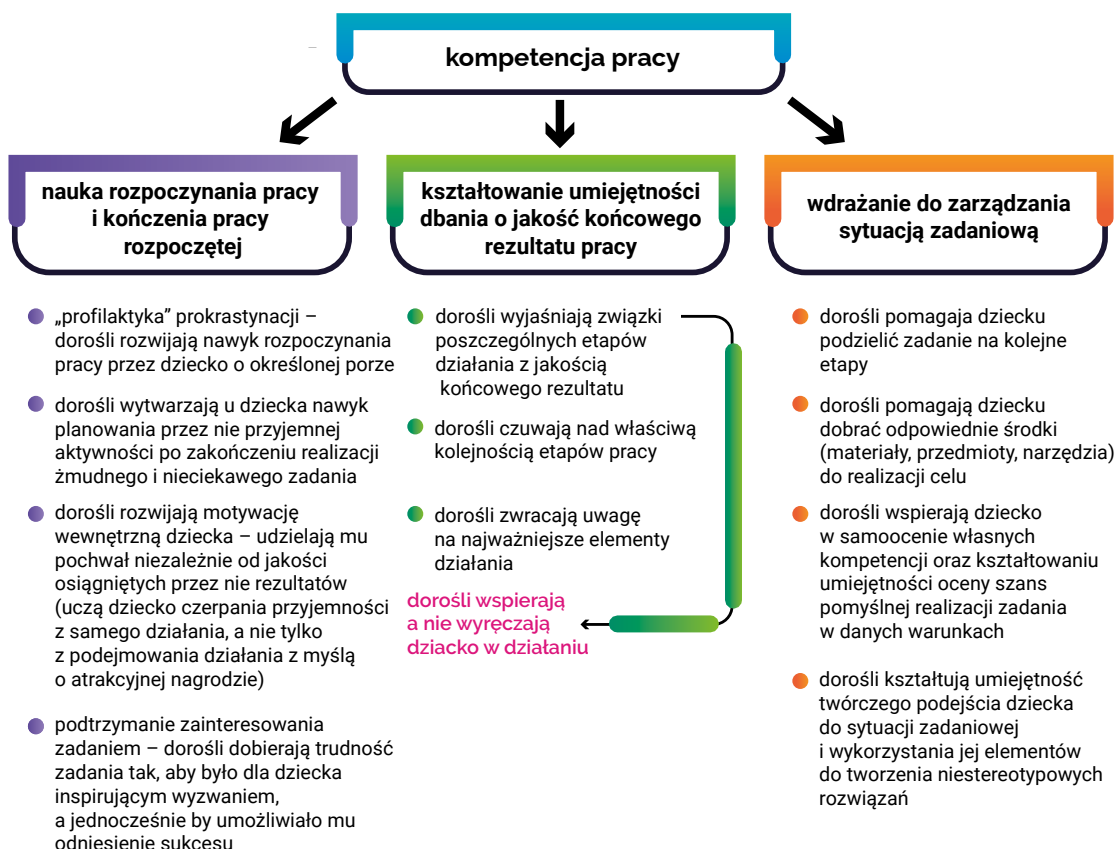
Na efektywność procesów kształtowania tych kompetencji i umiejętności wpływają różnorodne czynniki, w tym związane z funkcjonowaniem dorosłych mających wpływ na wychowanie dziecka.

Rysunek 2. Czynniki mające wpływ na efektywność procesów kształtowania kompetencji i umiejętności kluczowych w rozwoju dziecka w wieku wczesnoszkolnym.

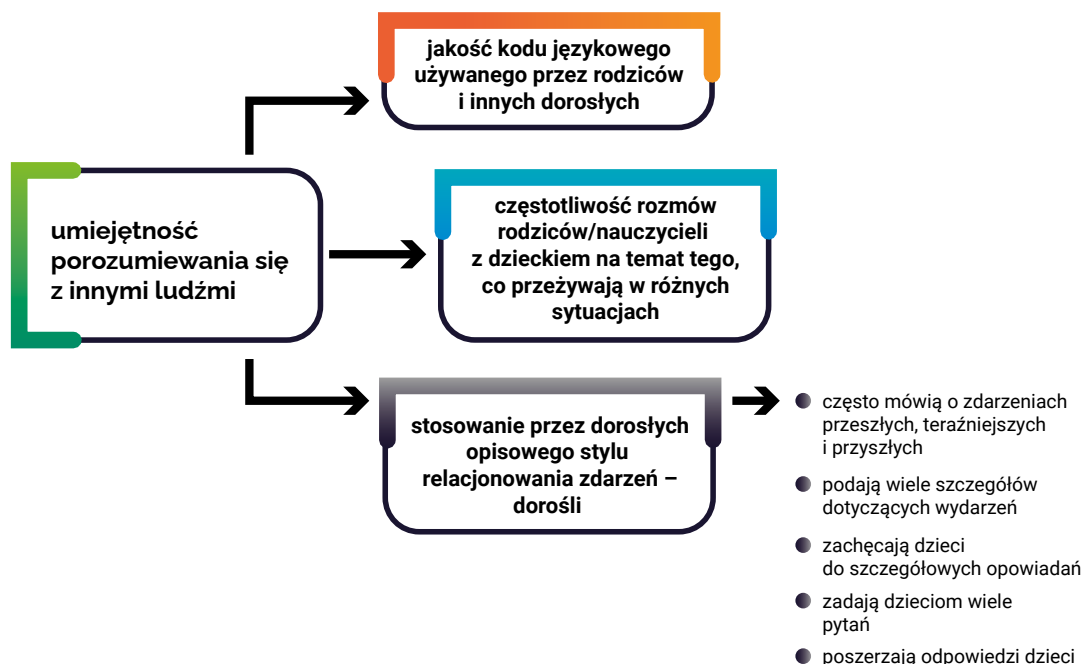
Źródło: Opracowanie na podstawie: A. Kamza, I. Brzezińska (red.), „Rozwój dziecka. Wczesny wiek szkolny. Wiek: 5/6–8/9 lat”, IBE, Warszawa 2014, Tom 3. Seria I., Rozwój w okresie dzieciństwa i dorastania. Niezbędnik Dobrego Nauczyciela, s. 7-21, https://produkty.ibe.edu.pl/docs/ndn/NDN_Rozwoj_dziecka_3_Wczesny_wiek_szkolny.pdf [dostęp 7.06.2024].

Warto uświadomić sobie, jakie konkretne działania i postawy dorosłych składają się na sukces dziecka w każdym z obszarów.

Rysunek 3. Działania i postawy dorosłych składające się na sukces dziecka w obszarze kompetencji pracy.

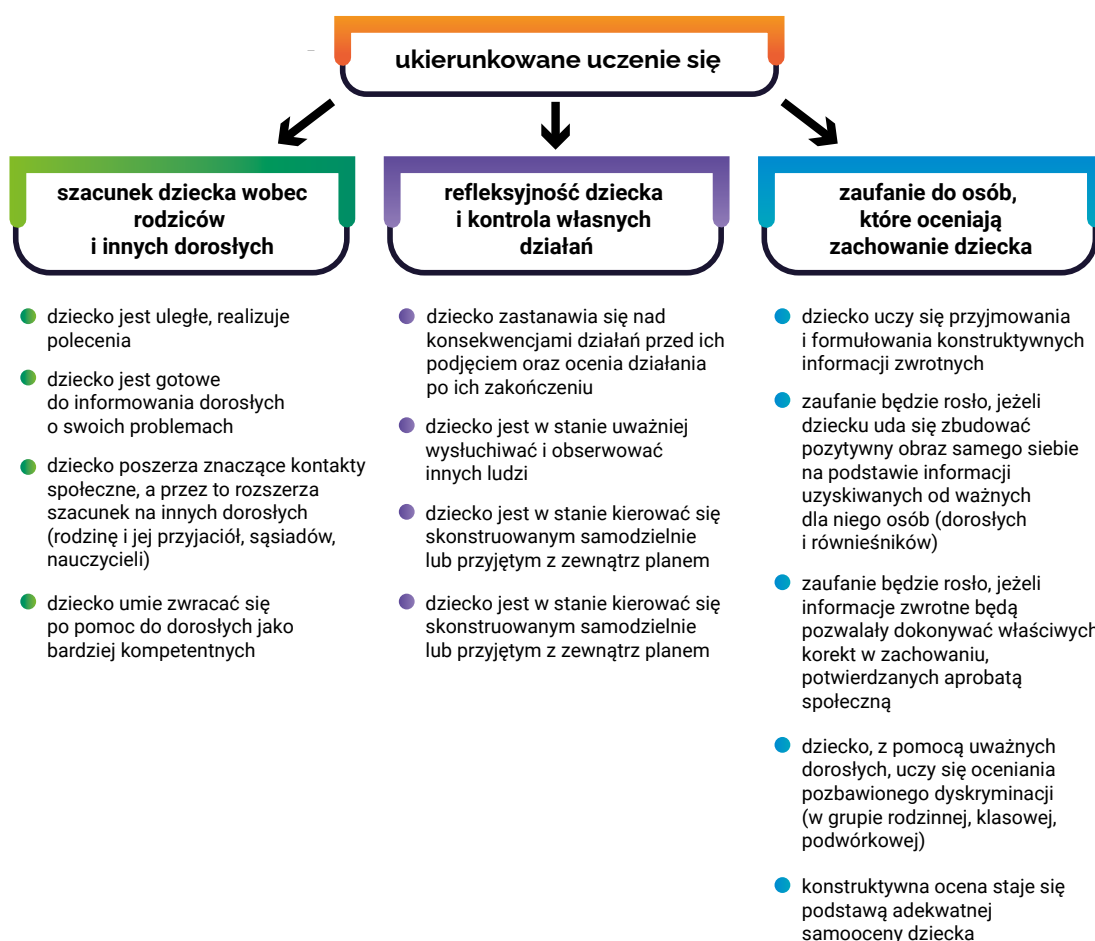
Źródło: Opracowanie na podstawie: A. Kamza, I. Brzezińska (red.), „Rozwój dziecka. Wczesny wiek szkolny. Wiek: 5/6–8/9 lat”, IBE, Warszawa 2014, Tom 3. Seria I., Rozwój w okresie dzieciństwa i dorastania. Niezbędnik Dobrego Nauczyciela, s. 7-21, https://produkty.ibe.edu.pl/docs/ndn/NDN_Rozwoj_dziecka_3_Wczesny_wiek_szkolny.pdf [dostęp 7.06.2024].

Rysunek 4.

Źródło: Opracowanie na podstawie: A. Kamza, I. Brzezińska (red.), „Rozwój dziecka. Wczesny wiek szkolny. Wiek: 5/6–8/9 lat”, IBE, Warszawa 2014, Tom 3. Seria I., Rozwój w okresie dzieciństwa i dorastania. Niezbędnik Dobrego Nauczyciela, s. 7-21, https://produkty.ibe.edu.pl/docs/ndn/NDN_Rozwoj_dziecka_3_Wczesny_wiek_szkolny.pdf ¹¹ [dostęp 7.06.2024] .

11 Kod językowy to „indywidualny wzorzec komunikowania się, powstały w wyniku oddziaływań środowiska, które charakteryzuje się specyficznymi sposobami przekazywania, odbierania i interpretowania rzeczywistości”. Cf. A. Kamza, I. Brzezińska (red.), *Rozwój dziecka. Wczesny wiek szkolny. Wiek: 5/6–8/9 lat*, IBE, Warszawa 2014, Tom 3. Seria I., Rozwój w okresie dzieciństwa i dorastania. Niezbędnik Dobrego Nauczyciela, s. 14, https://produkty.ibe.edu.pl/docs/ndn/NDN_Rozwoj_dziecka_3_Wczesny_wiek_szkolny.pdf [dostęp 7.06.2024].

Rysunek 5.

Źródło: Opracowanie na podstawie: A. Kamza, I. Brzezińska (red.), „Rozwój dziecka. Wczesny wiek szkolny. Wiek: 5/6–8/9 lat”, IBE, Warszawa 2014, Tom 3. Seria I., Rozwój w okresie dzieciństwa i dorastania. Niezbędnik Dobrego Nauczyciela, s. 7-21, https://produkty.ibe.edu.pl/docs/ndn/NDN_Rozwoj_dziecka_3_Wczesny_wiek_szkolny.pdf [dostęp 7.06.2024].

Opisane wyżej prawidłowości rozwojowe dziecka we wczesnym wielu szkolnym oraz pożądane postawy i działania dorosłych mają znaczenie dla jego funkcjonowania w przyszłości w wybranej roli zawodowej. Teorie rozwoju człowieka w kontekście aktywności na rynku pracy zostały opisane przez takich badaczy jak: Abraham Maslow, Carl Rogers, Alfred Adler, Erik Erikson.

Ostatecznym wspólnym wnioskiem, do którego dochodzą autorzy teorii jest stwierdzenie, że prawidłowy rozwój dzieci i młodzieży, stanowiący podstawę ich przyszłego sukcesu zawodowego, zależy od najbliższego środowiska,

a więc dorosłych pozostających w bliskich emocjonalnych relacjach z dzieckiem. Wynika z tego odpowiedzialność dorosłych za przygotowanie dzieci do przyszłego samodzielnego życia. Przygotowanie to nie polega jednak wyłącznie na wczesnej stymulacji rozwoju intelektualnego dziecka i zapewnianiu mu wysokiej jakości kształcenia w odpowiednio dobranych placówkach. Wielu dorosłych tak właśnie rozumie wspieranie przyszłego rozwoju zawodowego swoich dzieci od najmłodszych ich lat. Wydaje się więc być wyjątkowo istotną sprawą zwrócenie uwagi na wspieranie rozwoju emocjonalnego dzieci poprzez uwzględnianie i zaspokajanie ich podstawowych emocjonalnych potrzeb w taki sposób, aby kształtować ich twórczą, pełną i spójną osobowość, a nie osobowość neurotyczną¹².

Na szczególną uwagę zasługuje psychospołeczna teoria Erika Eriksona, który sklasyfikował i opisał etapy rozwoju człowieka od narodzin do starości. Erikson stwierdził, że charakterystyczną cechą każdego etapu jest inny konflikt, który powinien być rozwiązany, aby dalszy rozwój następował harmonijnie, a człowiek miał poczucie dobrostanu. Teoria Eriksona jest mocno oparta na etyce, czyli na moralności i wartościach, które jednostka nabywa w trakcie swojego życia. Jest to zawsze związane z interakcjami z innymi ludźmi oraz ze środowiskiem społecznym, a jakość relacji na pierwszych etapach rozwoju ma ogromny wpływ na funkcjonowanie człowieka dorosłego w każdej sferze życia, także w obszarze aktywności zawodowej.

12 A. Mróz, Znaczenie doświadczeń z okresu dzieciństwa i adolescencji dla rozwoju zawodowego w życiu dorosłym, „Problemy Profesjologii” 2009, nr 2, s. 92, https://bazhum.muzhp.pl/media//files/Problemy_Profesjologii/Problemy_Profesjologii-r2009-t-n2/Problemy_Profesjologii-r2009-t-n2-s85-93/Problemy_Profesjologii-r2009-t-n2-s85-93.pdf [dostęp 7.06.2024].

Tabela 1. Teoria psychospołeczna Erika Eriksona

WIEK CZŁOWIEKA OD-DO	ETAP ROZWOJOWY – KLUCZOWY KONFLIKT	NAJWAŻNIEJSZE ZADANIE ROZWOJOWE	CECHY ŚRODOWISKA WSPIERAJĄCEGO ROZWÓJ I EFEKTY INTERAKCJI	CECHY ŚRODOWISKA HAMUJĄCEGO ROZWÓJ I EFEKTY INTERAKCJI
6-12 lat	Pilność/ pracowitość kontra poczucie niższości	Dziecko rozwija swoje umiejętności i zdolności	Dziecko jest zachęcane i doceniane za swoje osiągnięcia przez rodziców i nauczycieli → rozwija poczucie pilności i pracowitość	Dziecko doświadcza porażek lub jest krytykowane przez rodziców lub nauczycieli → rozwija się w nim poczucie niższości i postawa wycofywania się z sytuacji zadaniowych

Źródło: Destrudo.pl, „Teoria Eriksona: etapy rozwoju psychospołecznego”, 2023, <https://destrudo.pl/teoria-eriksona-etapy-rozwoju-psychospolecznego/> oraz R.M. Spielman, W.J. Jenkins, M.D. Lovett, J. Czarnota-Bojarska, „Teorie psychologii rozwojowej”, OpenStax Poland, Warszawa 2020, <https://openstax.org/books/psychologia-polska/pages/9-2-teorie-psychologii-rozwojowej> [dostęp 7.06.2024].

Według Eriksona naszą motywację stanowi potrzeba osiągnięcia kompetencji w spełnianiu oczekiwań i wymagań otoczenia społecznego w różnych sferach życia. [...] Pomyślnie rozwiązanie każdego z konfliktów rozwojowych pozwala na wykształcenie zdolności adaptacyjnych na wyższym poziomie, a także pomaga poradzić sobie lepiej z następnymi kryzysami. Nierozwiązanie kryzysu prowadzi do poczucia nieprzystosowania i utrudnia rozwiązywanie następnych kryzysów¹³. W szkole podstawowej istotne jest, aby rodzice i nauczyciele stawiali przed dzieckiem/ucznem zadania ambitne, ale odpowiadające jego indywidualnym potrzebom oraz możliwościom. Zadania zbyt trudne narażają dziecko na porażkę, która powoduje jego frustrację. Gdy niepowodzeniu towarzyszy krytyka ze strony dorosłych, skupiających się

13 R.M. Spielman, W.J. Jenkins, M.D. Lovett, J. Czarnota-Bojarska, *Teorie psychologii rozwojowej*, OpenStax Poland, Warszawa 2020, <https://openstax.org/books/psychologia-polska/pages/9-2-teorie-psychologii-rozwojowej> [dostęp 7.06.2024].

na jego słabych stronach i niepowodzeniach, zamiast na zdolnościach i drobnych sukcesach, dziecko przestaje wierzyć w swoje możliwości, a w konsekwencji obniża się jego motywacja do pracy. Według Eriksona powoduje to odległe skutki – *blokuje powstanie ważnej cnoty rozwojowej – kompetencji. Efekt tego braku odczuwany jest przez resztę życia zwłaszcza na polu zawodowym*¹⁴. Dziecko, a w przyszłości pracownik, wycofuje się z sytuacji zadaniowych i nawet jeśli posiada odpowiednie kwalifikacje oraz umiejętności, ma poczucie niższości, nie wierzy w możliwość odniesienia sukcesu. Zakłócenia w samoocenie może też wywołać zbyt wysokie przekonanie o własnych umiejętnościach, ukształtowane w dzieciństwie przez ważnych dla dziecka dorosłych, jeśli dawali mu poczucie akceptacji wyłącznie w sytuacji sukcesu. Takie dziecko w przyszłej roli pracownika może mieć zbyt wysokie przekonanie o własnych umiejętnościach oraz tendencję do podejmowania zadań powyżej swoich kwalifikacji czy możliwości.

Kolejnym kontekstem rozwoju zawodowego dzieci i młodzieży jest współczesne postrzeganie zdrowia i niepełnosprawności, oparte na Międzynarodowej Klasyfikacji Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (ICF) opublikowanej przez WHO w 2001 r. Oparta na tzw. modelu biopsychospołecznym klasyfikacja nie skupia się w opisie człowieka na tym, „co mu dolega” (diagnoza medyczna to tylko jeden z elementów klasyfikacji), ale przede wszystkim na tym, jak człowiek funkcjonuje w różnych obszarach życia (również w tym zawodowym). *ICF określa składniki zdrowia i niektóre powiązane ze zdrowiem warunki dobrostanu, czyli dobrego samopoczucia (takie jak np. wykształcenie i praca). Dlatego dziedziny przedstawione w ICF można podzielić na: dziedziny dotyczące zdrowia (przykładowe dziedziny zdrowia to widzenie, słyszenie, chodzenie, uczenie się i zapamiętywanie) i dziedziny związane ze zdrowiem (przemieszczanie się, kształcenie i wzajemne kontakty społeczne). Dziedziny te są opisane z perspektywy ciała ludzkiego, pojedynczej osoby i społeczeństwa i umieszczone na dwóch listach: (1) „Funkcje i struktury ciała ludzkiego” i (2) „Aktywność i uczestniczenie” [...] Te terminy zastępują używane wcześniej „upośledzenie” (ang. impairment), „niepełnosprawność” (ang. disability) i „inwalidztwo” (ang. handicap), i rozszerzają zakres klasyfikacji o pozytywne doświadczenia życiowe. [...] Jako klasyfikacja ICF w sposób usystematyzowany grupuje różne dziedziny dotyczące człowieka w powiązaniu z jego stanem zdrowia*

¹⁴ Ibidem, s. 91.

(np. określa co robi lub może robić człowiek chory na daną chorobę lub cierpiący z powodu zaburzenia zdrowia). Funkcjonowanie jest szerokim terminem obejmującym wszystkie funkcje ciała ludzkiego, aktywności jednostki i uczestniczenie człowieka w różnych sytuacjach życiowych; podobnie niepełnosprawność służy jako szeroki termin obejmujący wszelkie upośledzenia funkcjonowania, limitowanie aktywności i ograniczenia uczestniczenia. ICF wymienia także czynniki środowiskowe, które wchodzą w interakcje z wyżej wymienionymi dziedzinami. Dzięki temu użytkownik klasyfikacji może tworzyć odpowiednie dla danego przypadku profile funkcjonowania, niepełnosprawności i zdrowia w różnych dziedzinach¹⁵. ICF ma zastosowanie uniwersalne, dotyczy wszystkich ludzi, nie tylko osób z niepełnosprawnością, a przy jej pomocy można opisać wszelkie aspekty zdrowia i stany związane ze zdrowiem.

We wcześniejszych fragmentach niniejszego poradnika wskazano najważniejsze zadania rozwojowe dzieci we wczesnym wieku szkolnym i adekwatne do tych zadań działania dorosłych. Dominującym wątkiem było stymulowanie aktywności dzieci i angażowanie ich w różne przedsięwzięcia. Można tu przytoczyć wybrane definicje z ICF:

Aktywność jest to wykonanie przez daną osobę zadania lub podjęcie działania. **Uczestniczenie** jest to angażowanie się danej osoby w określone sytuacje życiowe. **Ograniczenia aktywności** są to trudności jakie dana osoba może mieć w podejmowaniu działań.

Ograniczenia uczestniczenia są to problemy utrudniające danej osobie angażowanie się w sytuacje życiowe.

Czynniki środowiskowe tworzą fizyczne i społeczne środowisko oraz system postaw, w którym żyją ludzie¹⁶. Dla dziecka przedszkole, a potem szkoła niosą pierwsze doświadczenia kontaktu z instytucjonalnymi przestrzeniami funkcjonowania. Od tego, jakie będą to doświadczenia, w dużym stopniu zależy efektywność procesów tranzykcji, prowadzących

15 World Health Organization (Światowa Organizacja Zdrowia), *ICF. International Classification of Functioning, Disability and Health (Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia)*, Genewa 2001, s. 3-7, https://www.cez.gov.pl/fileadmin/user_upload/Wytyczne/statystyka/icf_polish_version_56a8f7984213a.pdf [dostęp 7.06.2024].

16 Ibidem, s. 10.

do jego samodzielności, aktywności i „samosterowności” w przyszłej roli pracownika.

W ICF zawarto także definicję tzw. czynników kontekstowych, odnosząc je do całości otoczenia, w jakim żyje człowiek. Czynniki kontekstowe składają się z elementów, które mogą wywierać wpływ na osobę z określonym stanem chorobowym, oraz na jej stan zdrowia i na stany związane ze zdrowiem:

- ❑ czynniki środowiskowe mają charakter zewnętrzny wobec jednostki, a składają się ze środowiska fizycznego, społecznego oraz systemu postaw innych ludzi. Mogą one ułatwiać lub utrudniać jej funkcjonowanie (aktywność i uczestniczenie) oraz wpływać na funkcje lub struktury jej ciała. Środowisko z barierami lub bez ułatwień może ograniczać działanie człowieka, inne środowiska, które stwarzają więcej ułatwień, mogą to działanie zwiększać. Społeczeństwo może utrudniać działanie jednostki, ponieważ stwarza bariery (np. trudno dostępne budynki) lub nie zapewnia ułatwień (np. brak urządzeń wspomagających)¹⁷.
- ❑ czynniki osobowe nie zostały sklasyfikowane w ICF ze względu na ich unikatowość w odniesieniu do każdego człowieka. Są to cechy danej osoby, które nie odnoszą się do stanu chorobowego lub stanu zdrowia. Przykładowe czynniki osobowe to: płeć, rasa, wiek, sprawność fizyczna, styl życia, nawyki, wychowanie, sposoby radzenia sobie z trudnościami, środowisko społeczne, wykształcenie, zawód, przeszłe i obecne doświadczenia, ogólne wzorce zachowań, style charakteru, cechy psychologiczne.

Warto obejrzeć

Cykl filmów o ICF rekomendowany zarówno nauczycielom, jak i rodzicom uczniów z niepełnosprawnością. Przybliża on ideę ICF, przystępnie prezentuje stosowaną w klasyfikacji terminologię, pozwala przełamać stereotypy na temat dzieci z niepełnosprawnością (filmy posiadają możliwość automatycznego tłumaczenia napisów).

- ❑ Część 1. Czym jest Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (ICF)? (Video 1 NA: What is the

¹⁷ Ibidem, s. 17.

International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF?), 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=uoElc4wBalo> [dostęp 7.06.2024];

- ❑ Część 2. Czym są „Struktura i funkcje ciała”? (Video 2 NA: What is “Body Structure and Function?”), 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=O2pRqr-THMs> [dostęp 7.06.2024];
- ❑ Część 3. Czym są „Aktywność i uczestniczenie”? (Video 3 NA: What are “Activity and Participation?”), 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=mwYxs567Cg0> [dostęp 7.06.2024];
- ❑ Część 4. Czym są „Czynniki kontekstowe”? (Video 4 NA: What are “contextual factors?”), <https://www.youtube.com/watch?v=-j0495iwCX0> [dostęp 7.06.2024];
- ❑ Część 5. W jaki sposób różne elementy ICF się uzupełniają i są ze sobą powiązane? (Video 5 NA: How do different parts of the ICF work together?), 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=jAV-HsR0FmI> [dostęp 7.06.2024].

Dziecko z niepełnosprawnością czy z innymi trudnościami od najmłodszych lat powinno być zachęcane do aktywności i uczestniczenia, na miarę swoich możliwości, w życiu rodziny, przedszkola, klasy szkolnej, szkoły jako społeczności, a także w życiu otoczenia rodziny i szkoły (rozszerzającego się wraz z wiekiem). Zadaniem szkoły jest dokonanie oceny funkcjonowania ucznia – jego potencjału, mocnych stron oraz jego ograniczeń. Nauczyciele powinni mieć świadomość barier, które dziecko napotyka w klasie i w szkole oraz podejmowania działań ukierunkowanych na ich niwelowanie lub usuwanie. Czasami jest to rearanżacja sali lekcyjnej (o czym więcej w kolejnym rozdziale), czasami wyposażenie ucznia w urządzenia i materiały wspomagające, innym razem praca z kolegami i koleżankami dziecka oraz ich rodzicami ukierunkowana na łamanie szkodliwych stereotypów i budowanie kultury włączającej w szkole (tak aby w perspektywie długofalowej – przygotować uczniów do podjęcia aktywności zawodowej w inkluzyjnym środowisku pracy).

Narzędziownik nauczyciela

- ❑ **Materiały łatwe do czytania i zrozumienia (ETR)** na Zintegrowanej Platformie Edukacyjnej (ZPE). Tekst łatwy do czytania i zrozumienia (ang. *easy to read and understand*, w skrócie ETR) to sposób opracowania informacji pierwotnie przeznaczonej dla osób z niepełnosprawnością intelektualną, ale przydatny także w pracy z uczniami mającymi problemy z czytaniem i rozumieniem. Teksty ETR posiadają swoją metodologię, obejmującą m.in. słownictwo, sposób formułowania zdań, kompozycję tekstu, rodzaj i rozmiar czcionki, użycie grafiki lub symboli, <https://zpe.gov.pl/a/materialy-latwe-do-czytania-i-zrozumienia/D1APaQC15> [dostęp 7.06.2024].
- ❑ **Lektury dostępne** – pakiet dostępny na ZPE, zawierający multimedialne opracowania ponad 30 lektur szkolnych, w tym dla klas I-III, obejmujący dla każdej lektury: pełny tekst oryginalny, nagranie video z tłumaczeniem tekstu na polski języki migowy, lekturę w wersji ETR, jej opracowanie graficzne w formie komiksu, kart pracy, karty pracy z symbolami PCS (czyli znakami graficznymi obrazującymi pojęcia) oraz tablice komunikacyjne z symbolami PCS, <https://zpe.gov.pl/a/lektury-dostepne/D1HUbVOK5> [dostęp 7.06.2024].
- ❑ **„Migaj razem z nami”** – kurs Polskiego Języka Migowego w dwóch częściach: dla klas I-III oraz IV-VIII, <https://zpe.gov.pl/a/migaj-razem-z-nami---kurs-polskiego-jezyka-migowego-pjm/DipfoQ5uN> [dostęp 7.06.2024].
- ❑ Piotr Mazur, Bożena Solecka, **Koncepcja nakładek uwzględniających specjalne potrzeby edukacyjne (SPE) w programach nauczania oraz scenariuszach zajęć/lekcji** w ramach projektu „Tworzenie programów nauczania oraz scenariuszy lekcji i zajęć wchodzących w skład zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces kształcenia ogólnego w zakresie kompetencji kluczowych uczniów niezbędnych do poruszania się na rynku pracy”: <https://ore.edu.pl/2020/04/koncepcja-nakladek-uwzgledniajacych-specjalne-potrzeby-edukacyjne/>, źródłowe programy nauczania: <https://ore.edu.pl/2019/12/programy-nauczania-programy-do-szkoly-podstawowej/> [dostęp 7.06.2024].
- ❑ Anna Zamkowska, **Model nauczyciela wczesnoszkolnej edukacji włączającej** [w:] „Roczniki pedagogiczne”. Tom 11(47), numer 2 –

2019, s. 93-103: <http://dx.doi.org/10.18290/rped.2019.11.2-8>. Tekst przydatny do wykorzystania w samocenie własnych kompetencji. Dla zainteresowanych webinarium z udziałem dra hab. Grzegorza Szumskiego, prof. UW, pt. „**Profil kompetencyjny nauczyciela edukacji włączającej**”: <https://www.youtube.com/watch?v=YTdtW6ZRsig> [dostęp 7.06.2024].

Warto przeczytać razem z uczniami

- ❑ Konwencja o prawach osób z niepełnosprawnościami w wersji ETR: <https://niepelnosprawni.gov.pl/container/dokumenty-miedzynarodowe/onz/konwencja%20ONZ%20easy%20to%20read.pdf> [dostęp 7.06.2024].
- ❑ Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych. Tekst przyjazny dzieciom: <https://niepelnosprawni.gov.pl/container/dokumenty-miedzynarodowe/onz/konwencja%20ONZ%20dla%20dzieci.pdf> [dostęp 7.06.2024].
- ❑ Konwencja o Prawach Dziecka. Wersja dla Dzieci – publikacja udostępniona przez Fundację Dom Pokoju: https://issuu.com/fundacjadompokoju/docs/karty_konwencja_praw_dziecka [dostęp 7.06.2024].
- ❑ Materiały o prawach dziecka opracowane przez UNICEF: <https://unicef.pl/wspolpraca/wspolpraca-z-placowkami-edukacyjnymi/materialy-edukacyjne/o-prawach-dziecka> [dostęp 7.06.2024]. Na stronie m.in.: podręcznik, książeczki, zeszyty ćwiczeń i kolorowanki dla dzieci, gra memory, quizy Kahoot, przewodniki i scenariusze zajęć dla nauczycieli.
- ❑ 12 ważnych praw. Polscy autorzy o prawach dziecka, Wydawnictwo Publicat, 2017¹⁸.
- ❑ Seria „Leon i jego nie-zwykłe spotkania” Agaty Battek, Wyd. Fundacja Verba¹⁹.

18 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/300109/12-waznych-praw> [dostęp 7.06.2024].

19 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/247961/leon-i-jego-nie-zwykłe-spotkania-wyprawa-na-zamek>; <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/247964/leon-i-jego-nie-zwykłe-spotkania-wycieczka-do-jaskini> [dostęp 7.06.2024].

- ❑ Agnieszka Matz, Żółty groszek. Równie wyjątkowy, Wyd. Zielona Sowa, 2024²⁰.
- ❑ Annette Fournier, Chromosomowe dzieci takie jak ja. Przekład Mariola Lesiak-Bzdak, Oficyna Wyd. Impuls, 2020²¹.
- ❑ Agnieszka Kossowska, Duże sprawy w małych głowach, Wyd. Linia, 2018²².
- ❑ Izabela Michta, Benio, tata i reszta świata. Seria Mój Mały Świat, Wyd. Skrzat, 2019²³.
- ❑ Tracey Turner, Pięknie się różnimy. Przekład Kazimierz Pytko. Seria Akademia mądrego dziecka. Chcę wiedzieć, Wyd. HarperCollins Polska, 2018²⁴.
- ❑ Seria 26 książek „Bajki bez barier” opracowana przez Stowarzyszenie Rodziców Dzieci Niepełnosprawnych „Światelko”²⁵.
- ❑ Francesc Miralles Contijoch, Alex Rovira Celma, Opowieści dla dzieci, które chcą uwierzyć w siebie. 35 historii o tym, jak pielęgnować poczucie własnej wartości. Tłum. Katarzyna Koziół-Galvis, Wyd. Czarna Owca, 2020²⁶.
- ❑ Mariusz Andryszczyk, Anita Andrzejewska, Justyna Bednarek i in., Wszystkie kolory świata, Wyd. Agora, 2021²⁷.
- ❑ Artur Maciak, Mali bohaterowie. Dzieci, które zmieniły świat, Wyd. IBIS, 2018²⁸.

20 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/5111907/zolty-groszek-rownie-wyjatkowy> [dostęp 7.06.2024].

21 <https://lamarida.pl/2020/02/05/chromosomowe-dzieci-ja/> [dostęp 7.06.2024].

22 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/4823079/duze-sprawy-w-malych-glowach> [dostęp 7.06.2024].

23 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/4883108/benio-tata-i-reszta-swiatek> [dostęp 7.06.2024].

24 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/5023329/pieknie-sie-roznimy> [dostęp 7.06.2024].

25 <https://lubimyczytac.pl/seria/12378/bajki-bez-barier> [dostęp 17.05.2024].

26 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/4940815/opowiesci-dla-dzieci-ktore-chca-uwierzyc-w-siebie-35-historii-o-tym-jak-pielegnosc-poczucie> [dostęp 17.05.2024].

27 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/4958250/wszystkie-kolory-swiatek> [dostęp 17.05.2024].

28 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/4858046/mali-bohaterowie-dzieci-ktore-zmienily-swiat> [dostęp 7.06.2024].

- ❑ Artur Maciak, Opowieści o bohaterskich dzieciakach, Wydawnictwo Książkowe IBIS, 2023.
- ❑ Karolina Grabarczyk (tekst), Nika Jaworowska-Duchlińska (ilustracje), I ty możesz zmienić świat, Wyd. Media Rodzina, 2019²⁹.

29 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/4876324/i-ty-mozesz-zmienic-swiat> [dostęp 7.06.2024].

3. PRZESTRZEŃ SZKOŁY W PROCESIE TRANZYJCJI UCZNIÓW NA RYNEK PRACY

Jak wynika z publikacji „Jak przeciwdziałać wykluczeniom w edukacji? Rekomendacje dla sektora prywatnego, pozarządowego i samorządów lokalnych. Katalyst Education 2021”³⁰ przyjazna aranżacja szkolnej przestrzeni może znacząco przyczynić się do lepszego samopoczucia, a co za tym idzie, wzmocnić i otworzyć wśród uczniów perspektywę myślenia o potrzebie rozwoju. Innowacyjne i kreatywne warunki pracy sprzyjają pogłębieniu kontaktu z innymi uczniami oraz nauczycielami, a także stymulują rozwijanie zainteresowań. *Współczesna dydaktyka (...) traktuje aranżację sal lekcyjnych jako jeden z ważnych elementów wpływających na efektywność procesu nauczania. Specjaliści coraz częściej posługują się w odniesieniu do tej kwestii określeniami „trzeci pedagog” czy „ukryty program dydaktyczny”*³¹. Wyzwania współczesności (ujawnione chociażby przez okres pandemicznej izolacji, podczas którego nauka i praca odbywała się w prywatnych przestrzeniach nieprzygotowanych na taką sytuację), a także przyszłości świata VUCA³² i świata BANI³³ sprawiają, że pracodawcy oraz szkoły poszukują nowych rozwiązań w zakresie aranżacji wnętrza i otoczenia, sprzyjających dobrostanowi i pozostających w zgodzie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Szkolna klasa nie jest już jedynym miejscem zdobywania wiedzy, tak jak pokój biurowy czy hala produkcyjna nie jest jedyną przestrzenią zdobywania nowych umiejętności i wykonywania zadań. Nowoczesna, mądrze zaaranżowana przestrzeń aktywności dzieci,

30 Katalyst Education, *Jak przeciwdziałać wykluczeniom w edukacji? Rekomendacje dla sektora prywatnego, pozarządowego i samorządów lokalnych*, https://power-ed.pl/dokumenty/Rekomendacje_PowerED_2020_Jak_przeciwdzialac_wykluczeniom_w_educacji.pdf s. 24 [dostęp 17.05.2024].

31 Goethe Institut, *Poradnik aranżacji sal lekcyjnych do nauki języka niemieckiego*, <https://www.goethe.de/resources/files/pdf165/gi-dhk-ratgeber-1-pl.pdf> [dostęp 17.05.2024].

32 VUCA jest akronimem słów: zmienność (*volatility*), niepewność (*uncertainty*), złożoność (*complexity*) i niejednoznaczność (*ambiguity*).

33 Akronim późniejszy niż VUCA, po raz pierwszy użyty w 2020 r., opisujący świat postpandemiczny jako: B jak *brittle* (kruchy), A jak *anxious* (niespokojny), N jak *non-linear* (nieliniowy) i I jak *incomprehensible* (niezrozumiały). Vide EY Polska, *VUCA i BANI: Świat VUCA – co to jest? Zmienność, niepewność, złożoność, niejednoznaczność*, 2023, https://www.ey.com/pl_pl/workforce/swiat-vuca-co-to-jest [dostęp 7.06.2024].

młodzieży i dorosłych – powinna sprzyjać ich zróżnicowanym potrzebom, dawać szansę zarówno na pracę indywidualną, jak i zespołową, stwarzać warunki do pobudzania wyobraźni, innowacyjnego myślenia, kreatywnego rozwiązywania problemów, ...szkoła to przecież nie jakaś poczekalnia czy „przygotowalnia” do dorosłości, ale miejsce, w którym autentyczne i intensywne życie toczy się „tu i teraz”, codziennie przez wiele godzin³⁴. To właśnie pomysłowe działania nauczycieli „tu i teraz” stwarzają szansę na efektywną transzycję ucznia na rynek pracy, którego kształt jest dziś niewiadomą. Dlatego [...] w trzeciej dekadzie XXI wieku szkoły nie mogą już działać jak fabryki produkujące „zestandardyzowanego ucznia”, bo zglobalizowany świat, zmieniający się bezustannie rynek pracy oraz wyzwania życia społecznego wymagają czegoś zupełnie innego. Potrzebne są osoby, które potrafią działać w sposób samosternowny, rozwiązywać złożone problemy i zarządzać zmianami, które [...] dotyczą całego świata³⁵.

Architekci na całym świecie pracują już nad opracowaniem strategicznych planów wyglądu miejsc pracy. Twórcy projektów budynków i wnętrz biurowych odwołują się do różnych dziedzin nauki: ergonomii, psychologii społecznej, a nawet neurologii, a nie tylko intuicji i przypominają, że wiele wynalazków i przełomowych rozwiązań powstaje poza biurkiem, w przestrzeniach pośrednich, w miejscach do wspólnego spożywania posiłków i nieformalnych spotkań³⁶.

Środowisko pracy – przestrzenie architektoniczne i fizyczne przyszłości – będą cechować:

- ❑ **wielowymiarowa** elastyczność (modułowość stref pracy, mobilność w aranżacji, elastyczna organizacja pracy, decentralizacja);
- ❑ **projektowanie przestrzeni** z myślą o dobrostanie i świadomości ludzi;
- ❑ **cyrkularność** – ograniczenie negatywnego wpływu projektu biurowego na środowisko poprzez proekologiczne rozwiązania, wykorzystywanie energooszczędnych materiałów czy surowców lub produktów z odzysku;

34 A. Pacewicz, *Przestrzeń, w której dobrze się uczy. Jak to osiągnąć w naszej szkole?*, Szkoła dla innowatora, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2020, s. 6, <https://szkoladlainnowatora.ceo.org.pl/wp-content/uploads/2021/06/Przestrze%C5%84-w-kt%C3%B3rej-dobrze-si%C4%99-uczy-A.-Pacewicz.pdf> [dostęp 17.05.2024].

35 Op. cit., s. 5.

36 Op. cit., s. 7.

- ❑ **wykorzystanie sztucznej inteligencji** w zarządzaniu zmiennym środowiskiem pracy (całymi budynkami, pojedynczymi powierzchniami biur oraz społecznością, która z nich korzysta);
- ❑ **kultura pracy hybrydowej** (zrozumienie zróżnicowanych potrzeb i obaw pracowników, elastyczność i mobilność rozwiązań, demokratyczny dostęp do informacji w organizacji).

Modele biur przyszłości to np.: „biuro-kawiarnia”, biuro – zielona oaza, biuro w połączeniu z lokalami mieszkaniowymi, modułowe biuro z ruchomymi ścianami i wielofunkcyjnymi meblami, biuro-salon...

W każdej koncepcji widać wpływ polityki zrównoważonego rozwoju, stąd wśród projektantów funkcjonuje określenie ESG (ang. *environmental, social and corporate governance*), oznaczające dbałość o: społeczeństwo, ład korporacyjny i środowisko naturalne.

Aranżację lub rearanżację przestrzeni szkoły czy sali lekcyjnej należy planować z myślą o prognozach dotyczących środowisk pracy przyszłości. Przestrzeń szkoły i klasy powinna być *miejszem integracji międzyludzkiej, uczenia się i rozwoju*³⁷ każdego ucznia w zróżnicowanych grupach, jakimi są oddziały szkolne.

Trzeba też mieć na uwadze, że na rynek pracy wkracza i będzie wkraczać generacja Z i AI, pracująca zupełnie inaczej niż poprzednie pokolenia. *Przedstawiciele młodych pokoleń zamierzają skupiać się na work-life balance, ponieważ życie jest jedno i tym jednym życiem chcą żyć w pełni*³⁸. To perspektywa rynku pracy w najbliższych pięciu latach, z dużym prawdopodobieństwem kontynuacji tego trendu w kolejnych latach.

Przemyślana aranżacja przestrzeni szkoły i miejsca pracy jest także elementem otwartej na różnorodność kultury organizacyjnej, której

37 Por.: M. Taraszkiewicz, Z. Taraszkiewicz, *Przestrzeń szkoły. Inspiracje do kreowania szkoły jako miejsca integracji międzyludzkiej, uczenia się i rozwoju* (Seria: Dodatki edukacyjne), Grupa Edukacyjna 21, 2018, https://site-387393.mozfiles.com/files/387393/PRZESTRZEN_SZKOLY_LUTY_2019_z_logami_nowre.pdf [dostęp 17.05.2024].

38 J. Koc, *Praca się zmienia i to bardzo. Młodzi nie żyją, żeby pracować, tylko pracują po to, żeby żyć*, Pulshr.pl, PTWP-ONLINE2024, https://www.pulshr.pl/wiadomosci/105141.html?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=pulshr.pl18-05-2024 [dostęp 17.05.2024].

budowanie zaczyna się od zmiany myślenia i działania liderów, to oni powinni stać na straży równości szans i wykorzystania potencjału tkwiącego w różnorodności. Z czasem takie podejście znajduje odzwierciedlenie na każdym szczeblu [...]. Wymaga jednak ciągłej uważności na stereotypy, docenienia indywidualności, motywowania do wymiany odmiennych poglądów i doświadczeń³⁹. Liderem w szkole jest nie tylko jej dyrektor – w klasie jest nim przede wszystkim nauczyciel, który w praktyce realizuje warunki i sposób realizacji podstawy programowej w zakresie organizacji fizycznego i społecznego środowiska uczenia się⁴⁰. Nauczyciel tak organizuje przestrzeń, aby uczniowie mogli eksplorować, obserwować i doświadczać.

Środowisko uczenia się nie ogranicza się do przestrzeni szkolnej. Wiele zajęć z dziećmi wykorzystuje naturalne, najbliższe środowisko wokół szkoły oraz w miejscowości, w której funkcjonuje szkoła⁴¹.

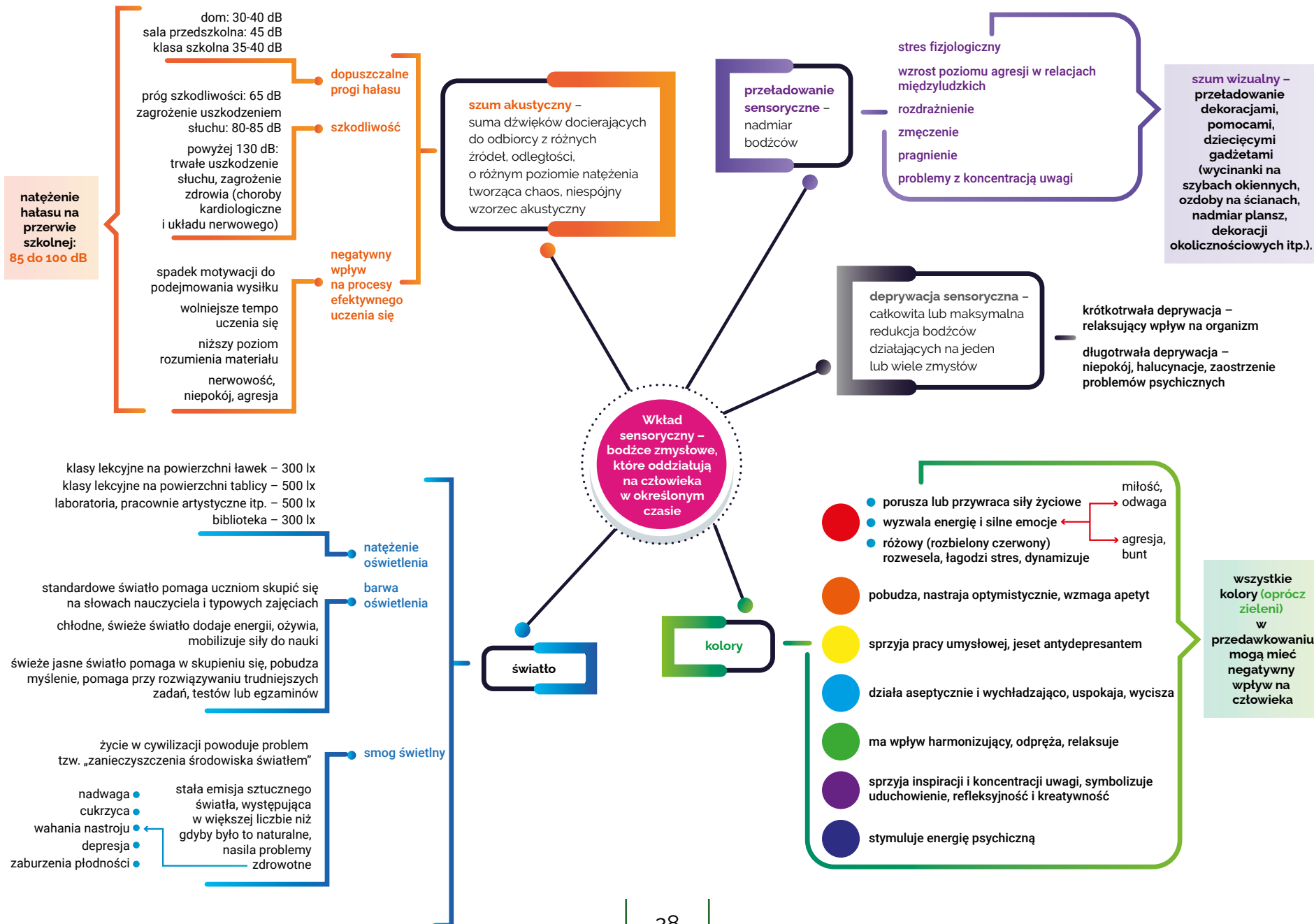
Planując zagospodarowanie przestrzeni szkolnej należy brać pod uwagę różne aspekty (w tym związane z biopsychospołecznym modelem funkcjonowania człowieka w środowisku), które mają ogromny wpływ na jego zdrowie i dobrostan. *Czynniki środowiskowe i funkcje ciała wzajemnie oddziałują na siebie, jak np. wzajemne związki jakości powietrza z oddychaniem, światła z widzeniem, dźwięków ze słyszeniem, bodźców rozpraszających z możliwością skupienia uwagi, powierzchni gruntu z utrzymywaniem równowagi, czy temperatury otoczenia z termoregulacją ciała⁴².* Są to prawidłowości istotne w planowaniu przestrzeni pracy i przestrzeni uczenia się.

39 *Blokadą dla różnorodności są same firmy. Pracowników nie trzeba przekonywać*, Pulshr.pl, PTWP-ONLINE 2024, <https://www.pulshr.pl/zarzadzanie/blokada-dla-roznorodnosci-sa-same-firmy-pracownikow-nie-trzeba-przekonywac,105209.html> [dostęp 17.05.2024].

40 Cf. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej ... (Dz. U. z 2017 r., poz. 356 ze zm.), s. 57-58: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000356/O/D20170356.pdf> [dostęp 7.06.2024].

41 B. Murawska, I. Brzezińska (red.), *Edukacja wczesnoszkolna. Wiek 5/6-8/9 lat*, IBE, Warszawa 2014, Tom 3. Seria III. *Edukacja w okresie dzieciństwa i dorastania. Niezbędnik Dobrego Nauczyciela*, s. 42, https://eduentuzjasci.pl/images/stories/publikacje/NDN/edukacja/NDN_Edukacja_3_Wczesny_wiek_szkolny.pdf [dostęp 7.06.2024].

42 ICF, s. 13.

Rysunek 6. Wkład sensoryczny i jego efekty

Źródło: M. Taraszkiewicz, „Przestrzeń szkoły. Inspiracje do kreowania szkoły jako miejsca integracji międzyludzkiej, uczenia się i rozwoju w ramach projektu NeuroBox”, Grupa Edukacyjna 21, 2018, Seria: Dodatki edukacyjne., s. 8 http://site-387393.mozfiles.com/files/387393/PRZESTRZEN_SZKOLY_LUTY_2019_z_logami_nowre.pdf [dostęp 7.06.2024].

Architekci wewnątrz proponują, aby popatrzeć na przestrzeń w szkole przez pryzmat mini stref, z których każda ma swoją metaforyczną nazwę oraz społeczny i edukacyjny cel.

Ognisko (ang. *Campfire*). Ognisko kojarzy się z siedzeniem w kręgu ludzi, których coś łączy. Symboliczne ognisko w szkole to miejsce, gdzie dzieci mogą się spotykać, umacniać więzi. Strefa rozmów, bycia razem, omawiania ważnych spraw, a także pracy w zespołach.

Jaskinia (ang. *Cave*). Miejsce wyciszenia, odpoczynku z dala od innych... Przestrzeń na bycie z samym/samą sobą, aby mieć przysłowiowy „święty spokój”. W takim miejscu można coś przemyśleć, posłuchać muzyki, poczytać... Powtórzyć materiał przed lekcją. Odpocząć od hałasu...

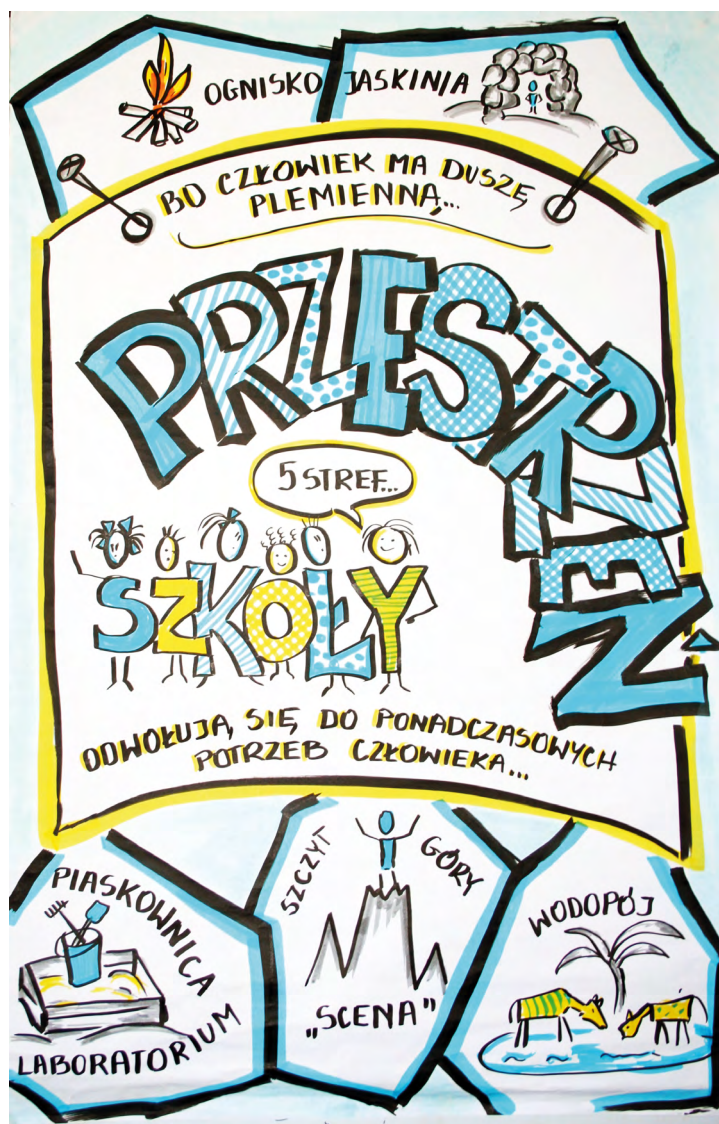
Wodopój (ang. *Watering Hole*). Tu się dzieje... Można posłuchać plotek, można coś „sprzedać” (np. mam dwie takie same naklejki – oddam jedną, ustalmy warunki), coś „kupić”, wymienić... Relaks, spontaniczne kontakty bez wcześniej ustalonego celu, szybka wymiana informacji... Trochę jak słup ogłoszeniowy.

Laboratorium lub Piaskownica (ang. *Laboratory/Sandpit*). Tutaj można poszukiwać, tworzyć, eksperymentować, odkrywać nowe rozwiązania metodą prób i błędów. Tu rządzi kreatywność, która nie zna granic i jest otwarta na nowe pomysły!

Szczyt góry lub Scena (ang. *Mountain Top/Show-off*). Miejsce na swobodną prezentację talentów, potencjału oraz swoich marzeń. Tutaj liczą się nie tylko puchary i medale – KAŻDY może tu pokazać swoje sukcesy (nieprzypisane do szkolnych przedmiotów/edukacji). Jeśli np. nie radzę sobie najlepiej z edukacją matematyczną, to jestem mistrzynią/ mistrzem w dbaniu o porządek w klasie, potrafię pięknie rysować, budować z klocków, grać w szachy... „Zobaczcie, na co mnie stać!”.

Rysunek 7. Pięć stref w przestrzeni szkoły

Źródło: M. Taraszkiewicz, „Przestrzeń szkoły. Inspiracje do kreowania szkoły jako miejsca integracji międzyludzkiej, uczenia się i rozwoju w ramach projektu NeuroBox”, Grupa Edukacyjna 21, 2018, Seria: Dodatki edukacyjne., s. 8 http://site-387393.mozfiles.com/files/387393/PRZESTRZEN_SZKOŁY_LUTY_2019_z_logami_nowre.pdf; A. Pacewicz, „Przestrzeń, w której dobrze się uczy. Jak to osiągnąć w naszej szkole?”, Szkoła dla innowatora, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2020, s. 10, <https://pomagajsieuczyc.ceo.org.pl/wp-content/uploads/sites/4/2021/09/Przestrzen-w-ktorej-dobrze-sie-uczy-A.-Pacewicz.pdf> [dostęp 7.06.2024].

Na podsumowanie rozważań o aranżacji przestrzeni edukacyjnej trzeba przywołać wyzwania i zadania, jakie niosą dla szkół (i ich organów prowadzących) zapisy Ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu

dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami⁴³. Ustawa zobowiązuje wszystkie podmioty publiczne (a więc także szkoły) do zastosowania środków służących zapewnianiu dostępności architektonicznej, cyfrowej oraz informacyjno-komunikacyjnej osobom ze szczególnymi potrzebami przez stosowanie uniwersalnego projektowania lub racjonalnych usprawnień. „Uniwersalne projektowanie” oznacza projektowanie produktów, środowiska, programów i usług w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania. *„Uniwersalne projektowanie” nie wyklucza pomocy technicznych dla szczególnych grup osób niepełnosprawnych, jeżeli jest to potrzebne*⁴⁴.

*„Racjonalne usprawnienie” oznacza konieczne i odpowiednie zmiany oraz dostosowania, nie nakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, jeśli jest to potrzebne w konkretnym przypadku, w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami*⁴⁵. Konkretnie przykłady zastosowania zasad uniwersalnego projektowania w szkołach opisano w pierwszych trzech rekomendowanych poniżej pozycjach, w części „Inspiracje – przyjazna i dostępna przestrzeń szkoły”.

- ❑ Pamiętajmy, że dzisiejsi uczniowie klas I-III podejmą aktywność zawodową w miejscach, które na mocy ustawy o zapewnianiu dostępności będą zapewniały dostępność osobom z różnymi potrzebami. Warto więc dbać o dostępność przestrzeni szkoły, klasy, stanowisk uczenia się, aby już dziś każde dziecko miało okazję aktywnego i uczestniczącego funkcjonowania na zasadach równości z rówieśnikami. Działania kadry szkolnej dążącej do stworzenia dostępnej przestrzeni dla wszystkich uczniów to także element profesjonalnego przygotowania podopiecznych do transycji na otwarty, dostępny rynek pracy. Nauczyciele zainteresowani standardami projektowania budynków dla osób z niepełnosprawnościami mogą

43 Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2240 ze zm.), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190001696> [dostęp 7.06.2024].

44 W ustawie o zapewnianiu dostępności powołano się na art. 2 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. 2012 poz. 1169), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20120001169>, s. 4 [dostęp 06.2024].

45 Ibidem.

zapoznać się z materiałami zamieszczonymi na portalu Ministerstwa Rozwoju i Technologii „Budowlane ABC”, <https://budowlaneabc.gov.pl/> [dostęp 7.06.2024].

Inspiracje – przyjazna i dostępna przestrzeń szkoły

- ❑ „Model Dostępnej Szkoły” (praca zbiorowa). Wydawcy: Fundacja Fundusz Współpracy, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Rzeszowska Agencja Rozwoju Regionalnego, Politechnika Gdańska, Stowarzyszenie Młodych Lubuszan pod patronatem Ministerstwa Edukacji i Nauki oraz Ośrodka Rozwoju Edukacji w Warszawie: <https://www.dostepnaszkola.info/model-dostepnej-szkoly/> [dostęp 7.06.2024].
- ❑ „Model Dostępnej Szkoły – podręcznik wdrożeniowy” (praca zbiorowa). Wydawcy: Fundacja Fundusz Współpracy, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Rzeszowska Agencja Rozwoju Regionalnego, Politechnika Gdańska, Stowarzyszenie Młodych Lubuszan pod patronatem Ministerstwa Edukacji i Nauki oraz Ośrodka Rozwoju Edukacji w Warszawie: <https://www.dostepnaszkola.info/baza-wiedzy/dokumenty/model-dostepnej-szkoly-podrecznik-wdrozeniowy/> [dostęp 7.06.2024].
- ❑ Zespół Szkół z Oddziałami Integracyjnymi nr 41 w Warszawie (przykład dobrej praktyki z zakresu adaptacji budynku z uwzględnieniem zasad projektowania uniwersalnego). Budowlane ABC – oficjalny portal Ministerstwa Rozwoju i Technologii: <https://budowlaneabc.gov.pl/standardy-projektowania-budynkow-dla-osob-niepelnosprawnych/dobre-praktyki/adaptacja-budynkow-uwzgledniajac-koncepcje-projektowania-uniwersalnego/zespol-szkol-z-oddzialami-integracyjnymi-nr-41-w-warszawie/> [dostęp 7.06.2024].
- ❑ Małgorzata Taraszkiewicz, „Przestrzeń szkoły. Inspiracje do kreowania szkoły jako miejsca integracji międzyludzkiej, uczenia się i rozwoju w ramach projektu NeuroBox”, Grupa Edukacyjna 21, 2018, Seria: Dodatki edukacyjne, https://site-387393.mozfiles.com/files/387393/PRZESTRZEN_SZKOLY_LUTY_2019_z_logami_nowre.pdf [dostęp 7.06.2024].
- ❑ Alicja Pacewicz, „Przestrzeń, w której dobrze się uczy. Jak to osiągnąć w naszej szkole?”, Centrum Edukacji Obywatelskiej,

<https://pomagajsieuczyc.ceo.org.pl/wp-content/uploads/sites/4/2021/09/Przestrzen-w-ktorej-dobrze-sie-uczy-A.-Pacewicz.pdf> [dostęp 7.06.2024].

- ❑ „Kuchnia, teatr, podróże – IBE pokazuje, jak każda szkoła może uczyć małe dzieci”, IBE, 2014, <https://ibe.edu.pl/pl/aktualnosci/414-kuchnia-teatr-podroze-ibe-pokazuje-jak-kazda-szkola-moze-uczyc-male-dzieci> [dostęp 7.06.2024].
- ❑ „Przestrzenie edukacji 21. Otwieramy szkołę!”, Seria publikacji: „Wprowadzenie”, <https://edustore.eu/pliki/Przestrzenie-edukacji-wprowadzenie.pdf>; „Przestrzeń fizyczna i architektoniczna. Tom 1”, <https://edustore.eu/pliki/Przestrzenie-edukacji-tom1.pdf>; „Przestrzeń wirtualna i technologiczna Tom 2”, <https://edustore.eu/pliki/Przestrzenie-edukacji-tom2.pdf>; „Przestrzeń społeczna i kulturowa Tom 3”, <https://edustore.eu/pliki/Przestrzenie-edukacji-tom3.pdf> [dostęp 7.06.2024], Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej (lider projektu), EDUSPACES21, Warszawa 2016.
- ❑ Ewa Radanowicz, „W szkole wcale nie chodzi o szkołę”, Wydawnictwo Sensor Data, Warszawa 2020 oraz „Spacer po szkole w Radowie Małym” widziany oczyma Myślografki Agaty Baj, 2019: <https://www.youtube.com/watch?v=I3ww0E999eQ> [dostęp 7.06.2024].
- ❑ „Podczas lekcji uczniowie siedzą na piłkach. Wszystko w trosce o ich zdrowie”, Radio90.pl, 2013, <https://www.radio90.pl/podczas-lekcji-uczniowie-siedza-na-pilkach-wszystko-w-trosce-o-ich-zdrowie.html#gsc.tab=0> [dostęp 7.06.2024].
- ❑ „Siedzenie na piłkach w szkole”, Moje biurko, <https://mbiurko.blogspot.com/2014/05/piki-do-siedzenia-w-szkole.html> [dostęp 7.06.2024].

Inspiracje – przyjazne i dostępne przestrzenie miejsc pracy

- ❑ „Standardy projektowania budynków dla osób z niepełnosprawnościami”, Budowlane ABC – portal Ministerstwa Rozwoju i Technologii, <https://budowlaneabc.gov.pl/> [dostęp 7.06.2024].

- ❑ „5 trendów projektowania biur przyszłości w postpandemicznej rzeczywistości I 2021”, workplace.pl, 2021, <https://workplace.pl/pl/story/5-trendow-projektowania-biur-przyszlosci-w-postpandemicznej-rzeczywistosci/> [dostęp 7.06.2024].
- ❑ Danielle Abril, „What your future office could look like – if you even need to be there”, „The Washington Post”, 2022, <https://www.washingtonpost.com/technology/interactive/2022/future-office-hybrid/> [dostęp 7.06.2024].
- ❑ „Jak będą wyglądały biura przyszłości?”, Cubi.pl, <https://cubi.pl/jak-beda-wygladaly-biura-przyszlosci/> [dostęp 7.06.2024].
- ❑ Radosław Gajda, Natalia Szcześniak, „W jakim biurze pracować, żeby... nie zwariować!?, Architecture is a good idea”, YouTube, 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=0alvqRrxlg4> [dostęp 7.06.2024].
- ❑ Eli Hill, „These 7 Innovative Offices Were Designed to Spark Creativity (Te 7 innowacyjnych biur zaprojektowano z myślą o pobudzaniu kreatywności)”, 2018, <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-7-innovative-office-spaces-designed-spark-creativity> [dostęp 7.06.2024].

4. PROPOZYCJE AKTYWNOŚCI UCZNIÓW ZWIĘKSZAJĄCE WIEDZĘ ORAZ POSZERZAJĄCE KOMPETENCJE UŁATWIAJĄCE WEJŚCIE NA RYNEK PRACY

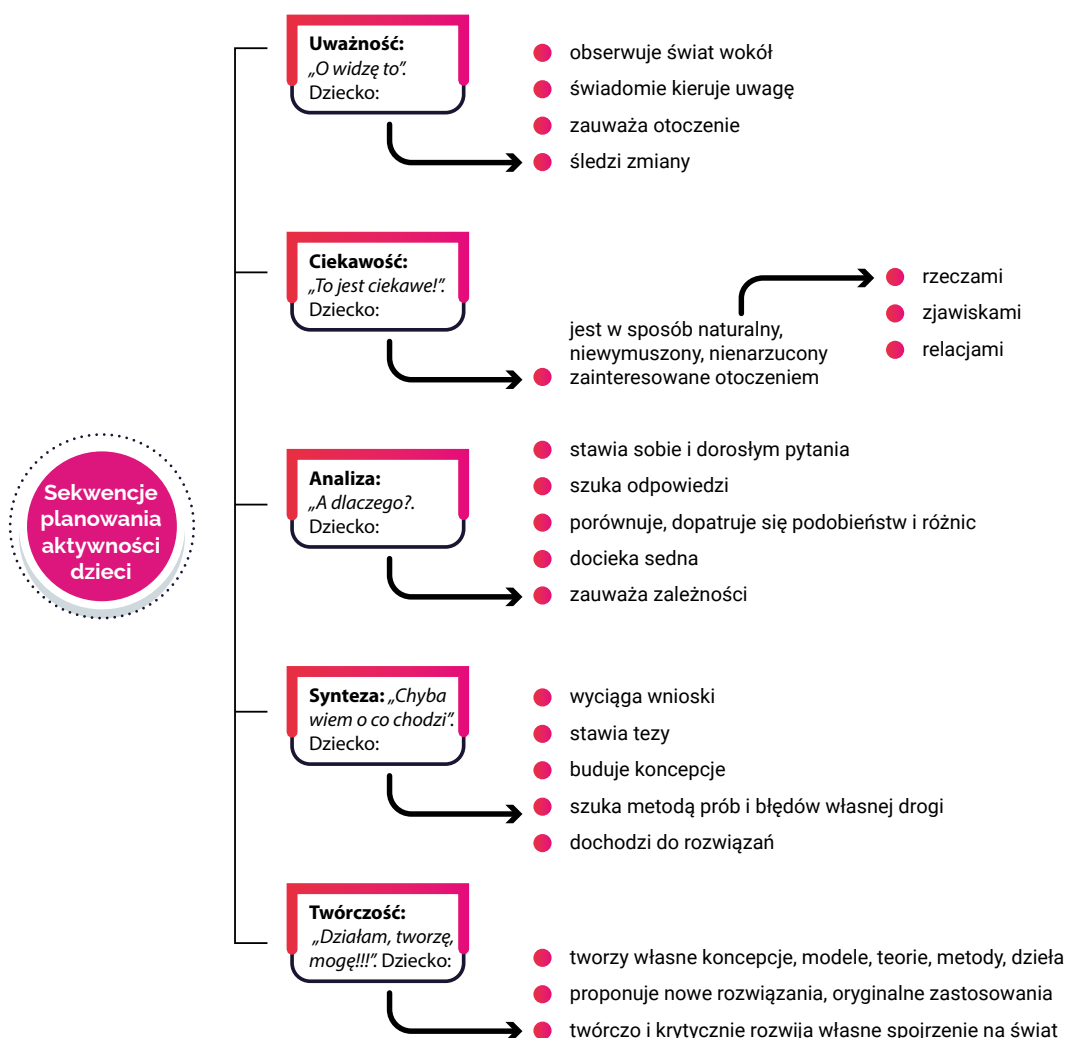
Dziecko w wieku wczesnoszkolnym ma silną potrzebę zmiany aktywności, a jednocześnie uczy się skupiania uwagi na wykonywanym zadaniu. Nauczyciel powinien tak dobierać treści z zakresu doradztwa zawodowego, formy i metody pracy oraz środki dydaktyczne, aby rozbudzać motywację ucznia, wykorzystywać jego zainteresowania i talenty, a jednocześnie zaciekawiać nowymi obszarami wiedzy i zdobywaniem nowych umiejętności.

Na pierwszym etapie edukacyjnym konieczne jest nauczanie „blisko życia”, bazujące zarówno na swobodnej aktywności dziecka, jak i na aktywnościach zaplanowanych przez nauczyciela. *Jeśli dzieci mają poznać pojęcie kilograma, to muszą mieć możliwość ważenia, wzięcia do ręki różnych produktów, np. spożywczych, i stawiania ich na wadze, najlepiej szalkowej, bo taka dokładnie pokazuje, co to znaczy ważenie. Jeśli w przestrzeni klasowej znajdują się książki, po które można swobodnie sięgać, to jest to przestrzeń kształcąca zainteresowania czytelnicze. Jeśli jeszcze nauczyciel zadba o to, aby pojawiały się często wśród nich nowe tytuły, to taka sytuacja będzie motywowała dzieci do sięgania po te teksty. Jeśli mamy zamiar wybrać się na wycieczkę w jakieś zaplanowane miejsce, to widok mapy lub planu miasta, który pojawi się w związku z tym wydarzeniem, z pewnością pobudzi dzieci do poznawania kraju lub topografii miasta⁴⁶. Waga, produkty spożywcze, książki, mapa, plan miasta to w tych przypadkach celowo dobrane środki dydaktyczne, rozumiane jako ...wszelkiego rodzaju przedmioty oddziałujące na zmysły uczniów. Ich zadaniem jest między innymi ułatwienie i przyspieszenie poznawania rzeczywistości. Zastosowanie ich w procesie nauczania [...] umożliwia efektywną realizację podstawowych zasad dydaktycznych: przystępności, poglądowości, aktywnego udziału ucznia w procesie nauczania i innych⁴⁷.*

46 B. Murawska, *Edukacja wczesnoszkolna...*, op. cit., s. 42.

47 M. Makiewicz, *Środek do celu. Jak wspomagać edukację matematyczną*, mFundacja, Warszawa 2022, <https://www.mbank.pl/lp2/2020/m1/wizerunek/mfundacja/dobrze-wykorzystaj-ten-czas/srodek-do-celu.pdf> [dostęp 7.06.2024].

Nauczyciel planujący lekcje/zajęcia z zakresu doradztwa zawodowego powinien pamiętać o takich sekwencjach aktywności dzieci, aby przejść z nimi drogę od skupienia uwagi, przez zaciekawienie, po ich własną twórczość (tak jak w kolejnych poziomach taksonomii Blooma).

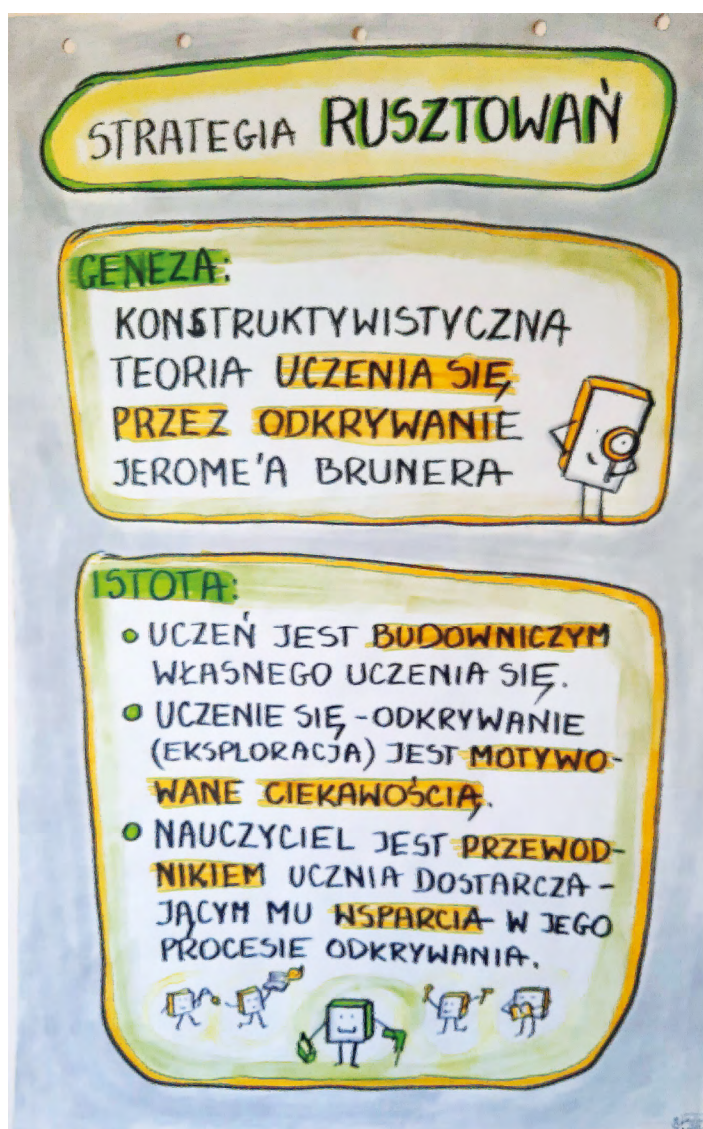
Rysunek 8. Sekwencje planowania aktywności dzieci

Źródło: M. Makiewicz, „Środek do celu. Jak wspomagać edukację matematyczną”, mFundacja, Warszawa 2022, https://www.mbank.pl/lp2/2020/m1/wizerunek/mfundacja/dobre_wykorzystaj_ten_czas/srodek_do_celu.pdf [dostęp 7.06.2024].

Dzieci rozpoczynające naukę w szkole wymagają od nauczyciela i rodziców szczególnego wsparcia.

- ❑ **Pomoc** powinna polegać na przemyślanym doborze zadań pod względem trudności i zaplanowaniu zakresu dostępnej pomocy dorosłych tak, aby zadania były dla dzieci inspirującym wyzwaniem

oraz stwarzały im szansę sukcesu. Im większe wymagania, tym większa powinna być gotowość dorosłych do pomocy, ale wsparcie powinno zostać wycofane w momencie, gdy dziecko zaczyna radzić sobie samodzielnie. Takie podejście jest zgodne z tzw. strategią rusztowań, wywodzącą się z konstruktywistycznej teorii Jerome'a Brunera: nauczyciel, jak budowniczy, wznosi „rusztowanie”, by kształtować kompetencje dziecka i demontuje „rusztowanie”, gdy budowla jest gotowa (dziecko odniosło sukces, osiągnęło pożądaną sprawność kompetencyjną, jest już samodzielne).

Rysunek 9. Strategia rusztowań jako element konstruktywistycznej teorii Jerome'a Brunera uczenia się przez odkrywanie

Źródło: Opracowanie własne.

Rysunek 10. Strategia rusztowań w praktyce szkolnej.

Źródło: Opracowanie własne.

- ❑ **Zachęcanie poprzez naukę w zabawie**, aby dziecko doświadczało radości z powodu samej realizacji zadań, a nie tylko osiąganego efektu końcowego. Respektowanie decyzji dziecka dotyczących np. sposobu i tempa wykonywania zadania, aby wzmacniać w nim poczucie sprawstwa, wpływu na osiąganego wyniki w działaniu. W procesie oceniania nagradzanie w pierwszej kolejności sukcesów, a w następnej reagowanie na niepowodzenia. W obydwu przypadkach dbanie o konstruktywną informację zwrotną.
- ❑ **Organizowanie nauki** poprzez rozwijanie i wspieranie rozwoju różnorodnych zainteresowań dziecka, a nie tylko tych, w których osiąga szkolne sukcesy. Zadbanie o optymalne warunki wykonywania zadań w szkole i w domu (czas, miejsce, aranżacja przestrzeni itp.).

W pracy z grupą zróżnicowaną, jaką jest oddział czy grupa dzieci (np. świetlicowa, czy pracująca na zajęciach dodatkowych) świadomy różnorodności nauczyciel stosuje zasady Uniwersalnego Projektowania w Edukacji (Universal Design for Learning – UDL). Czyli nauczyciel tak projektuje aktywności uczniów, aby każdy z nich mógł uczyć się w sposób dla siebie najbardziej komfortowy oraz jak najefektywniej.

UDL opiera się na trzech głównych zasadach⁴⁸:

1. Zapewnienie przez nauczyciela różnorodnych sposobów przekazu informacji w czasie zajęć.
2. Zapewnienie uczniom różnorodnych sposobów/form ekspresji podczas prezentowania swojej wiedzy i kompetencji.
3. Zapewnienie uczniom różnorodnych form zaangażowania i motywowania do pracy.

W UDL sformułowano także siedem zasad szczegółowych.

Zasada 1. Równość w dostępie. Przykłady:

- ❑ Jeśli nauczyciel przygotowuje dla uczniów ze szczególnymi potrzebami notatkę ze skrótem najważniejszych informacji z lekcji, niech pozwoli skorzystać z niej także pozostałym uczniom, jeśli wyrażą taką potrzebę.
- ❑ Jeśli nauczyciel proponuje uczniom ze szczególnymi potrzebami skorzystanie z tekstu lektury w wersji ETR czy komiksu, niech zapewni również innym uczniom podobną możliwość.
- ❑ Jeśli nauczyciel opracowuje dla uczniów ze szczególnymi potrzebami materiał zawierający np. dodatkowe objaśnienia (trudnych wyrazów, sposobu wykonania kolejnych kroków zadania), niech zaproponuje wszystkim uczniom możliwość skorzystania z tej wersji (od początku wykonywania zadania lub, w przypadku trudności, jako „koło ratunkowe”).

48 Fragmenty opracowania odnoszące się do UDL przygotowano na podstawie: E. Domagała-Zyśk, *Projektowanie uniwersalne w edukacji osób z wadą słuchu*, [w:] *Z problematyki teatrologii i pedagogiki. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Marii Barbarze Styk*, Nowak M., Stoch E., Borowska B. (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin 2015, s. 553-568.

Zasada 2. Elastyczność użycia. Przykłady:

- ❑ Nauczyciel umożliwia wszystkim uczniom wykonanie zadania w różnym czasie.
- ❑ Nauczyciel daje uczniom możliwość wyboru sposobu wykonania zadania/ ćwiczenia (np. w wersji papierowej lub elektronicznej, w formie ustnej lub pisemnej itp.).
- ❑ Jeśli nauczyciel wykorzystuje zasady odwróconej lekcji i udostępnia uczniom ze szczególnymi potrzebami materiały przed lekcją (ponieważ np. potrzebują więcej czasu na ich przeczytanie i zrozumienie), niech zaproponuje takie rozwiązanie wszystkim uczniom.
- ❑ Jeśli nauczyciel proponuje uczniowi uzdolnionemu dodatkowe materiały, niech skieruje tę propozycję także do pozostałych uczniów.

Zasada 3. Intuicyjność użycia. Przykłady:

- ❑ Nauczyciel przygotowuje zadania tak, aby nie wymagały one skomplikowanej instrukcji.
- ❑ Nauczyciel formułuje polecenia do zadań tak, aby były krótkie i przekazywane w języku w pełni zrozumiałym dla ucznia.
- ❑ W przypadku zadań złożonych, nauczyciel dzieli polecenia/instrukcje na logiczne sekwencje (z możliwością przejścia do kolejnej, po sprawdzeniu poprawności wykonania poprzedniej).

Zasada 4. Dostępność informacji. Przykłady:

- ❑ Nauczyciel dba o dostępność percepcyjną i stosuje zasadę: „Temu, co wypowiedziane, towarzyszy obraz, obrazowi – słowo”.
- ❑ Jeśli w klasie są uczniowie z niepełnosprawnością wzroku, nauczyciel uzupełnia obrazy tekstem alternatywnym.
- ❑ Nauczyciel wybiera filmy z napisami lub wprowadza je do filmów. Jeśli jest to konieczne, stosuje w filmach audiodeskrypcję.
- ❑ Nauczyciel unika projekcji filmów zawierających silne efekty świetlne (nie więcej niż trzy błyski na sekundę).

Zasada 5. Niski poziom wysiłku fizycznego. Przykłady:

Uczniowie spędzają w szkole kilka godzin, podczas których wymaga się od nich ciągłej uważności, koncentracji, działania. To może być męczące nie tylko dla uczniów ze szczególnymi potrzebami edukacyjnymi. Dlatego nauczyciel, przykładowo:

- ❑ Przeplata różne aktywności uczniów na lekcji, pozwalając im odpocząć, jeśli zauważa ich znużenie.
- ❑ Przygotowuje karty pracy w formie łatwej do odczytania dla różnych uczniów (np. czcionka bezszeryfowa, o wielkości niewymagającej od uczniów z trudnościami percepcyjnymi włożenia dodatkowego wysiłku w jej odczytanie).
- ❑ Wykorzystywanie specjalnych liniatur, nie tylko dla uczniów z dysleksją, ale także dla uczniów z innymi trudnościami percepcyjnymi.

Zasada 6. Tolerancja na błędy. Przykłady:

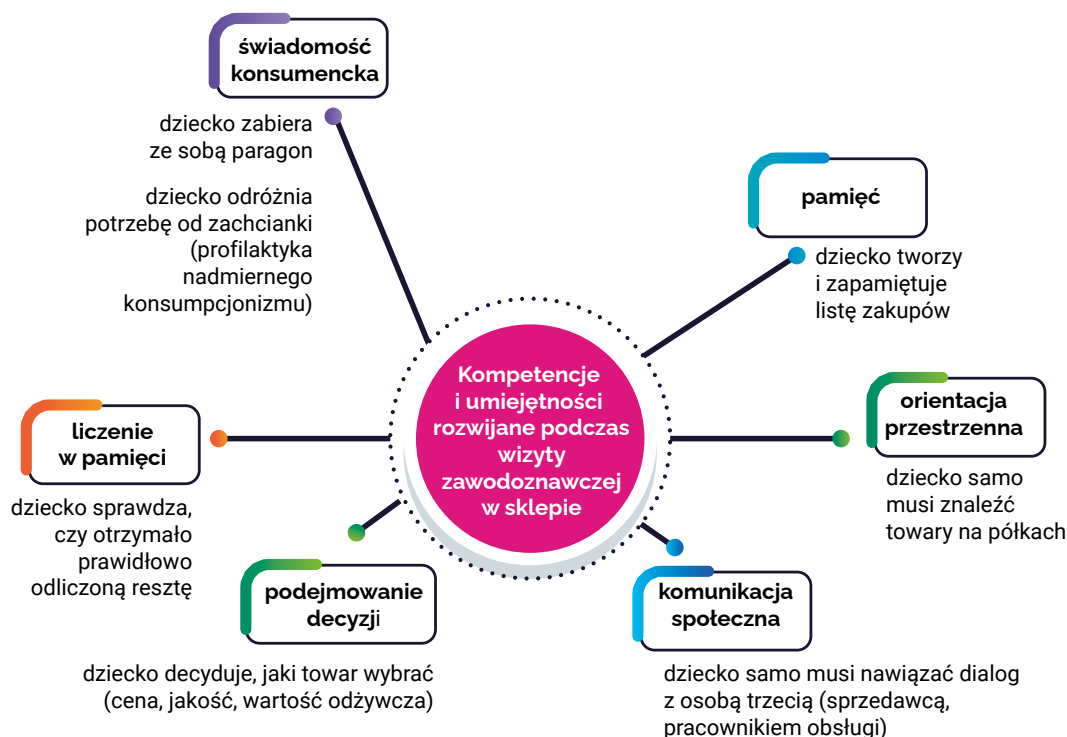
- ❑ Nauczyciel wie i wierzy, że „Discimus a nobis errata” (uczymy się na błędach), a błąd/ pomyłka ucznia to nieodłączny krok na drodze odkrywania nowej wiedzy i zdobywania nowych umiejętności. Uświadamia tę prawdę dzieciom i ich rodzicom.
- ❑ Nauczyciel stwarza przestrzeń na poprawienie pracy lub ponowne wykonanie zadania, dając uczniom odpowiedni dla nich czas oraz tworząc odpowiednio duży obszar na karcie pracy tak, aby uczeń mógł przekreślić błędną odpowiedź i wpisać poprawną.

Zasada 7. Dostępność przestrzenna. Przykłady:

- ❑ Nauczyciel tak aranżuje przestrzeń sali lekcyjnej, aby uczniowie mający trudność z przemieszczaniem się (np. poruszający się na wózku, z trudnościami motoryki dużej) mogli to robić swobodnie i bezpiecznie.
- ❑ Nauczyciel zamieszcza w klasie plansze, obrazy, informacje, tablice, półki/organizery z pomocami na takiej wysokości, aby były dostępne dla każdego ucznia i znajdowały się w polu jego wzroku, adekwatnie do wzrostu (także z uwzględnieniem pozycji, jaką zajmuje na wózku).
- ❑ Dzieci z trudnościami w zakresie motoryki małej, zanim zaczną precyzyjnie posługiwać się piórem czy długopisem, potrzebują

zazwyczaj kart pracy z większą niż inni uczniowie przestrzenią na wykonanie zadania.

Poniżej zostały zaprezentowane propozycje przykładowych aktywności uczniów na zajęciach z obszaru doradztwa zawodowego. Naczelną zasadą jest stosowanie szeroko rozumianych metod aktywizujących. Nauczyciel powinien przy tym pamiętać, że: *Każda metoda może być realizowana jako aktywizująca, bądź nie. Wszystko zależy od zachowania nauczyciela, który może określić reakcje ucznia wyzwolić lub zablokować!*⁴⁹. Szczególne znaczenie w katalogu metod aktywizujących ma **metoda projektu**. Każda z nich może stać się elementem projektu edukacyjnego realizowanego przez dzieci w ciągu całego dnia, kilku dni lub dłużej. Elementem projektu z powodzeniem będą **wizyty zawodoznawcze** mające na celu poznanie przez uczniów środowiska pracy w wybranych zawodach (wskazane jako zalecana forma realizacji doradztwa zawodowego w klasach I-III w rozporządzeniu w sprawie doradztwa zawodowego). Można wybrać się z dziećmi np. do sklepu, aby to one same kupiły produkty na klasową imprezę (zwykle robią to rodzice). Taka wizyta nauczy dzieci samodzielności, ale ważne jest, aby ją odpowiednio podsumować, zwracając uwagę dzieci, na to jakie kompetencje doskonaliły na wyprawie.

49 M. Taraszkiewicz, *Jak uczyć lepiej? czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Wydawnictwo CODN, Warszawa 1999, s. 83.

Rysunek 11. Kompetencje i umiejętności rozwijane podczas wizyty zawodoznawczej w sklepie

Źródło: „Projekt V Sklep”, <https://www.skef.pl/wp-content/uploads/2022/10/pakiet-MDD-przykl.karty-wiedzy.pdf> [dostęp 7.06.2024].

Wizyty zawodoznawcze można uzupełnić, już w przestrzeni klasy czy szkolnej świetlicy, **zabawami tematycznymi** np. w sklep, bank, pocztę, restaurację, w których dzieci będą **odgrywać różne role zawodowe** oraz poznawać i wykorzystywać atrybuty/narzędzia charakterystyczne dla różnych profesji.

Narzędziownik nauczyciela

- ❑ Zestaw edukacyjny „**Mały bank**”;
- ❑ Gra „**Na straganie**”;
- ❑ Zestaw edukacyjny „**Poczta**” i „**Mała poczta II**”.

Alternatywą dla gotowych zestawów mogą być **pomoce wykonywane przez uczniów w ramach edukacji plastycznej i technicznej**.

Dobrze, aby **zabawy tematyczne związane z przyjmowaniem różnych ról zawodowych wiązać z wydarzeniami z życia klasy**. Jeżeli nauczyciel planuje wycieczkę, niech zaproponuje dzieciom utworzenie – na czas przygotowań – **własnego „biznesu”** – biura podróży. Jeśli uczniowie przygotowują występ na szkolnej akademii, niech spróbują swoich sił w roli pracowników agencji koncertowej (plakaty, bilety, zaproszenia, miejsca dla publiczności, scenografia itp.). Obiad w szkolnej stołówce może stać się przestrzenią zabawy w restaurację (reklama oferty stołówki, analiza jadłospisu, dyżurni w roli kelnerów, może zaplanowanie wspólnie z szefową/szefem kuchni dni smaków różnych narodów itp.).

Niezwykle ważną rolę w rozwoju różnorodnych kompetencji uczniów pełni **czytanie**⁵⁰.

W kontekście doradztwa zawodowego dla uczniów we wczesnym wieku szkolnym ogromnego znaczenia nabiera **czytanie opowiadań, bajek**

50 Cf., Podstawaprogramowa.pl, Część wstępna *Podstawy programowa kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej...*, <https://podstawaprogramowa.pl/Szkola-podstawowa-I-III> [dostęp 7.06.2024].

i komiksów kształtujących postawy przedsiębiorczości, ukazujących różne talenty oraz zawody ludzi, pomagających dziecku odkryć własne predyspozycje i rozwijać zainteresowania.

Warto przeczytać razem z uczniami (zawody dawniej, dziś i w przyszłości)

Lista książek zawiera pozycje adresowane do dzieci w różnym wieku (od +2 do +10 i więcej). Te dedykowane najmłodszym (obrazkowe, wierszowane z przewagą obrazu nad słowem) mogą być wykorzystywane przez nauczyciela w pracy z uczniami ze szczególnymi potrzebami edukacyjnymi.

1. **Silvie Sanža (tekst), Milan Starý (ilustracje), „Fach że ach!”**, tłum. Bogumiła Nawrot, Wydawnictwo Bajka, 2016 (6+) ⁵¹.
2. **Marta Guzowska (tekst), Joanna Czaplewska (ilustracje), „Archeologia. Mumie, złoto i stare skorupy”**, Nasza Księgarnia, 2021 (6+) ⁵².
3. **Katarzyna Strojny, „Wierszyki łamijęzyki. Czesze, strzyże, suszy”**, Wydawnictwo Dragon, 2020 (6+) ⁵³.
4. **Weronika Dorożko, Aleksandra Zimoch, „Kim będę, kiedy dorosnę. Kto gdzie pracuje i czym się zajmuje”**, Wydawnictwo GREG, 2018 (6+).
5. **Agnieszka Nożyńska-Demianiuk, „Wierszyki o zawodach. Kim w przyszłości pragniesz zostać? Wybierz zawód, to rzecz prosta!”**, Wydawnictwo Omnibus, 2024 (6+).
6. **„Śmieszna książka o zawodach”**. Praca zbiorowa, Wydawnictwo Books, 2017 (6+).
7. **Lech Tkaczyk, „Najciekawsze historie o zawodach, które warto polubić”**, Wydawnictwo Astrum, 2022 (+5). Lech Tkaczyk jest także autorem kilku innych książek z serii **„Poznajemy zawody”**

51 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/301852/fach-ze-ach> [dostęp 7.06.2024].

52 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/4979669/archeologia-mumie-zloto-i-stare-skorupy> [dostęp 7.06.2024].

53 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/5068340/wierszyki-lamijęzyki-czesze-strzyze-suszy> [dostęp 7.06.2024].

Wydawnictwa Astrum, do których dołączone są płyty CD

z audiobookami: „Kominiarz”, „Policjant. Chcę być policjantem”, „Tata marynarz”, „Chcę być lotnikiem”, „Listonosz. Chcę być listonoszem”, „Bajka o Panu Jerzym Fyzjerze”, „Bajka o Panu Zegarze”, „Chcę być nauczycielem” (audiobook).

8. Pakiet interaktywnych książeczek z serii **„Czytam z Albikiem – Poznaję zawody”**, Wydawnictwo ALBIK (5+).
9. **Paweł Rochala (tekst), Miro Charkot (ilustracje), „Czy ogień boi się strażaka?”**, Wydawnictwo Dragon, 2020 (5+)⁵⁴. Wydawnictwo Dragon opracowuje także inne książki, pomocne w poszukiwaniu przez dzieci odpowiedzi na pytanie „Kim chcę zostać”, pisane przez przedstawicieli różnych zawodów (każda z książek ma podtytuł „30 pytań i odpowiedzi. Tego nie dowiesz się w szkole!”), np. pozycje:
 - **Roberta Zawady**, kapitana rezerwy, pilota Wojska Polskiego, pt. **„Czy każdy może zostać pilotem?”**, 2020;
 - **Dominika Mukreckiego**, pt. **„Skąd lekarz wie, jak leczyć?”**, 2019⁵⁵;
 - **Łukasza Łebka**, pt. **„Czy krowy jeżdżą do weterynarza?”**, 2019⁵⁶.
10. **Aleksandra i Daniel Mizielińscy (tekst), Maciej Byliniak (ilustracje), „Co z ciebie wyrośnie?”**, Wydawnictwo Dwie Siostry, 2010 (5+)⁵⁷.
11. **Wielka księga zawodów** (praca zbiorowa), Wydawnictwo MAC, 2019 (5+).
12. **Elżbieta Pałasz (tekst), Joanna Czaplewska (ilustracje), „Dobra robota”**, Wydawnictwo Adamada, 2019 (5+)⁵⁸.
13. **Eryl Nash (tekst), Ana Alberro (ilustracje), „Dzielni ratownicy”**, tłum. Natalia Galuchowska, Wydawnictwo Słowne, 2022 (5+).

54 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/4946413/czy-ogien-boi-sie-strazaka> [dostęp 7.06.2024].

55 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/4982649/skad-lekarz-wie-jak-leczyc> [dostęp 7.06.2024].

56 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/4909541/czy-krowy-jezdza-do-weterynarza> [dostęp 7.06.2024].

57 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/80810/co-z-ciebie-wyrosnie> [dostęp 7.06.2024].

58 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/4878911/dobra-robota> [dostęp 7.06.2024].

14. **Sofia Erica Rossi, Carlo Canepa (tekst), Luca Poli (ilustracje), „Zmiatacz powietrza i inne zawody przyszłości”,** tłum. Patrycja Zarawska, Wydawnictwo Wilga, 2023 (5+) ⁵⁹.
15. **Magdalena Walkowiak, „Mamo, tato, chcę zostać policjantem”,** Wydawnictwo Kinderkulka, 2023 (5+) ⁶⁰.
16. **Ałła Gutniczenko (tekst), Julia Kołomojec (ilustracje), „Niezwyczajne zawody”,** tłum. Katarzyna Lajborek, Nasza Księgarnia, 2019 (4+) ⁶¹.

Choć wyjaśnianie roli pieniądza we współczesnym świecie i jego związku z pracą pojawia się dopiero w treściach doradztwa zawodowego na II etapie edukacyjnym, dla klas IV-VI, warto już na etapie wczesnoszkolnym **poszerzyć lekturę dzieci o pozycje z wątkiem ekonomicznym**. Badaczka zagadnień edukacji ekonomiczno-finansowej dzieci, dr Renata Raszka z Uniwersytetu Śląskiego, zauważa: *Z prowadzonych przeze mnie badań nad wiedzą potoczną dzieci ośmio – i dziewięcioletnich na temat pieniędzy wynika, że dostrzegają one różne aspekty pojęcia pieniędzy, i są w stanie je zwerbalizować. Różnorodność przekonań, opinii, wiedzy potocznej dzieci (uczniów klas trzecich edukacji wczesnoszkolnej) pochodzącej z przekazu społecznego może stać się pewnego rodzaju bazą, punktem wyjścia do rozmów z nimi, dotyczących rozumienia pieniędzy, negocjowania ich znaczeń, wspólnego odkrywania, porządkowania oraz konstruowania naukowych pojęć związanych ze światem ekonomii [...]* ⁶².

59 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/5027681/zmiatacz-powietrza-i-inne-zawody-przyszlosci> [dostęp 7.06.2024].

60 O książce tutaj: <https://maliczytelnicy.pl/mamo-tato-chce-zostac-policjantem/> [dostęp 7.06.2024].

61 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/4878201/niezwyczajne-zawody> [dostęp 7.06.2024].

62 R. Raszka, Potoczna wiedza dzieci na temat pieniędzy. Wnioski z badań własnych, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2019, nr 64 (4 (254)), s. 268, <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ceon.element-8b984b8c-5f74-32a3-b20e-88cb1cf6ba9c> [dostęp 7.06.2024].

Warto przeczytać razem z uczniami (edukacja ekonomiczno-finansowa)

- ❑ Boguś Janiszewski, Max Skorwider, „Ekonomia. To, o czym dorośli Ci nie mówią (bo często sami nie wiedzą)”, Wydawnictwo Publicat, 2016⁶³.
- ❑ Zofia Stanecka, Marianna Oklejak, „Basia i pieniądze”, Wydawnictwo HarperCollins Polska, 2021⁶⁴.
- ❑ Grzegorz Kasdepke, Ryszard Petru, „Zaskórniaki i inne dziwadła z krainy portfela. Liczby kultury”, Narodowe Centrum Kultury, 2014⁶⁵.
- ❑ Grzegorz Kasdepke, Aleksandra Woldańska-Płocińska, „Pestka, drops, cukierek. Liczby kultury”, Narodowe Centrum Kultury, 2012⁶⁶.
- ❑ Grzegorz Kasdepke, „Pestka, drops, cukierek. Ekonomia dzieciennie prosta”, Wydawnictwo Literatura, 2023.
- ❑ Sylwia Wojciechowska, „Julek i dziura w budżecie. Tom 1.”, Wydawnictwo Mali Moi, 2017⁶⁷.

Podstawy wiedzy z zakresu ekonomii i finansów, powiązane z codziennym życiem oraz z pracą zawodową dorosłych, będą dla uczniów atrakcyjnym tematem rozmów i treścią projektów, jeśli nauczyciel wykorzysta **ciekawe, adekwatne do ich wieku, materiały i narzędzia**. Podpowiadamy, z jakich zasobów warto czerpać pomysły i inspiracje.

63 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/300673/ekonomia-to-o-czym-dorosli-ci-nie-mowia> [dostęp 7.06.2024].

64 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/108387/basia-i-pieniadze> [dostęp 6.07.2024].

65 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/244341/zaskorniaki-i-inne-dziwadla-z-krainy-portfela-liczby-kultury> [dostęp 6.07.2024].

66 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/163859/pestka-drops-cukierek-liczby-kultury> [dostęp 6.07.2024].

67 <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/4816737/julek-i-dziura-w-budziecie> [dostęp 6.07.2024].

Narzędziownik nauczyciela

- ❑ **Portal „Finansiaki” banku Santander** to nieoceniona pomoc metodyczna i źródło inspiracji dla nauczycieli. Znajdą oni tutaj aż 51 różnorodnych zasobów dla klas I-III, w tym 7 scenariuszy zajęć z odwołaniami do podstawy programowej i z bogatą obudową w postaci gotowych filmików, gier, kolorowanek, kart pracy, infografik, audiobooków, animacji quizów i in. Wyszukiwanie zasobów jest łatwe dzięki przyjaznym w obsłudze filtrom.
- ❑ Nauczycielom i rodzicom, którzy podejmują z dziećmi i nastolatkami rozmowy o finansach, przyda się **książka Pawła Oksanowicza pt. „Finansiaki to my!”** opublikowana na wolnych licencjach przez Santander Bank Polska S.A. w 2019 r. (do pobrania w wersji PDF i e-booka, <https://finansiaki.pl/ksiazka-finansiaki-to-my/> dostęp 7.06.2024).
- ❑ **Stowarzyszenie Krzewienia Edukacji Finansowej SKEF** przygotowało dla nauczycieli w ramach projektu **„Myślę, decyduję, działam”** (II edycja) cenny pakiet metodyczny z zakresu edukacji finansowej, na który składają się: karty pracy i karty wiedzy dla uczniów, przykładowe scenariusze lekcji, przykładowe zadania matematyczne, <https://www.skef.pl/dla-nauczycieli-mysle-decyduje-dzialam-ii-edycja-prezentacje/> [dostęp 6.07.2024].
- ❑ **Komisja Nadzoru Finansowego** koordynuje w Polsce działania w ramach corocznej międzynarodowej kampanii z zakresu edukacji finansowej Global Money Week (GMW) – Światowy Tydzień Pieniądza. Celem kampanii jest kształtowanie u dzieci i młodzieży świadomości finansowej, rozwijanie ich wiedzy, umiejętności i kształtowanie postaw niezbędnych do podejmowania racjonalnych decyzji finansowych, a w perspektywie długofalowej uzyskanie przez nich finansowego dobrostanu i finansowej odporności⁶⁸. **SKEF** włączył się aktywnie w kampanię **Global Money Week w 2024**, czego wynikiem jest **pakiet edukacyjny „Myślę, decyduję, działam – finanse dla najmłodszych” z obszaru „Oszczędzanie i inwestowanie”**. Strona SKEF oferuje:

68 Komisja Nadzoru Finansowego, Global Money Week, https://www.knf.gov.pl/co_robimy/edukacja_finansowa/Global_Money_Week [dostęp 6.07.2024].

- Poradnik dla nauczyciela, <https://www.skef.pl/wp-content/uploads/2021/03/Oszczedzanie-i-inwestowanie-poradnik-dla-nauczyciela.pdf> [dostęp 6.07.2024].
- Karty pracy dla ucznia, <https://www.skef.pl/wp-content/uploads/2021/03/Oszczedzanie-i-inwestowanie-karty-pracy-dla-ucznia.pdf> [dostęp 6.07.2024].
- Karty wiedzy i materiały dodatkowe, <https://www.skef.pl/wp-content/uploads/2021/03/Oszczedzanie-i-inwestowanie-karty-wiedzy-i-materialy-dodatkowe.pdf> [dostęp 6.07.2024].

❑ **Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (UOKiK)** przygotował **projekt edukacyjny ABC Małego Konsumenta** właśnie z myślą przedszkolakach w wieku 4-5 lat, ale udostępnione na stronie UOKiK materiały (<https://malykonsument.uokik.gov.pl/> – dostęp 7.06.2024) sprawdzą się również w pracy z uczniami klas I-III. Nauczyciel może wykorzystać: scenariusze zajęć „Jestem małym konsumentem” oraz „Robimy przemyślane zakupy”; gry online „Sklepowe memo” oraz „Na zakupach”, karty pracy dla dzieci.

Edukacja ekonomiczno-finansowa wiąże się z wieloma dziedzinami wiedzy, w tym nierozdzielnie z naukami matematycznymi. W polskim systemie oświaty zdiagnozowano „kryzys edukacji matematycznej dzieci”, którego przyczyną jest w szczególności *stałe obniżanie jakości matematycznego kształcenia w klasach początkowych*⁶⁹. Z badań prof. Edyty Gruszczyk-Kolczyńskiej wynika, że połowa uczniów rozpoczyna naukę w szkole podstawowej jako uzdolnieni matematycy, jednak w toku edukacji ten talent zostaje zaprzepaszczone⁷⁰. Istotne jest zatem **poszukiwanie nowych metod edukacji matematycznej, która będzie miała na celu nie tylko nauczanie dzieci operacji dokonywanych na liczbach i obiektach, ale przede wszystkim kształtowanie kompetencji myślenia matematycznego**, stanowiących element kompetencji matematycznych,

69 Cf. opinię prof. Edyty Gruszczyk-Kolczyńskiej z Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie w związku z kontrolą NIK z 2019 r.: E. Gruszczyk-Kolczyńska, *Diagnoza kryzysu w matematycznym kształceniu dzieci oraz rekomendowane działania naprawcze*, Najwyższa Izba Kontroli, 2019, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/matematyka-do-poprawy.html>, dostęp bezpośredni: <https://www.nik.gov.pl/plik/id,19329,vp,21937.pdf> [dostęp 7.06.2024].

70 M. Kędra, *Jak rozwijać myślenie matematyczne. Poradnik*, ORE, Warszawa 2022, s. 6, <http://bc.ore.edu.pl/Content/1076/2.+Jak+rozwija%C4%87+my%C5%9Blenie+matematyczne.pdf> [dostęp 7.06.2024].

definiowanych jako zdolność rozwijania i wykorzystywania myślenia i postrzegania matematycznego do rozwiązywania problemów w codziennych sytuacjach. [...] Kompetencje matematyczne obejmują – w różnym stopniu – zdolność i chęć wykorzystywania matematycznych sposobów myślenia oraz prezentacji (wzory, modele, konstrukty, wykresy, tabele)⁷¹.

Inspiracje – myślenie matematyczne, podstawy ekonomii

- ❑ „mPotęga”, działania projektowe dofinansowane przez mBank (gry terenowe, zagadki i quizy, zajęcia plastyczne, audycja radiowa i in.): <https://www.mbank.pl/mfundacja/mpotega/inspirujace-dzialania/> [dostęp 7.06.2024].
- ❑ „mSilnia. Myślenie matematyczne ma moc!”, <https://www.mbank.pl/mfundacja/msilnia/program/> oraz e-book: Maja Krämer, „Matematyka jest wszędzie”, Fundacja mBanku, Warszawa 2017, https://www.mbank.pl/lp2/2020/m1/wizerunek/mfundacja/dobrze_wykorzystaj_ten_czas/matematyka_jest_wszedzie.pdf [dostęp 7.06.2024].
- ❑ „Spójrz na matematykę pod innym kątem. Jak zainspirować uczniów i pobudzić ich ciekawość?”, Fundacja mBanku, <https://www.mbank.pl/lp2/2024/w1/mjakmatematyka/dla-nauczycieli.html> [dostęp 7.06.2024].
- ❑ Monika Jędrzejewska, Monika Jaworska, Katarzyna Nawrocka-Skolimowska, „Dziecinnie prosta matematyka. Otwieramy przed dziećmi drzwi do matematycznego świata”, Fundacja mBanku, Warszawa 2019, <https://www.mbank.pl/lp2/2024/w1/mjakmatematyka/nigdy-nie-jest-za-wczesnie.html> [dostęp 7.06.2024].
- ❑ „Matematyka na zielono”, Fundacja mBanku, Fundacja Kocham Polskę, Warszawa 2022, <https://www.mbank.pl/lp2/2024/w1/mjakmatematyka/matematyka-na-zielono.html> [dostęp 7.06.2024].

⁷¹ Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2018/C 189/01), s. 9, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)) [dostęp 7.06.2024].

W działaniach z obszaru doradztwa zawodowego dla najmłodszych uczniów nauczyciel może wykorzystywać **gry planszowe lub online**.

Warto zagrać razem z uczniami

- ❑ **„Finansiaki”** – gra planszowa przygotowana przez Santander Bank Polska S.A.: <https://finansiaki.pl/lekcja/mistrzowie-oszczedzania/> [dostęp 7.06.2024].
- ❑ **„Monopoly”** – w wersji dobranej przez nauczyciela adekwatnie do potrzeb i możliwości uczniów w klasie/grupie zróżnicowanej. Na rynku są dostępne wersje Monopoly uproszczone (np.: Moje pierwsze Monopoly, Monopoly Junior, Monopoly z bohaterami dziecięcych bajek, takich jak „Kraina Lodu”, „Auta”, „My Little Pony”), wersje tematyczne, które łatwo włączyć do różnych zajęć realizujących wybrane treści podstawy programowej (np. Monopoly Koty, Monopoly Psy, Monopoly Polska i Monopoly o różnych miastach Polski, Monopoly Grzybobranie), jak i wersje bardziej skomplikowane. Na portalu Grymini są dostępne darmowe wersje Monopoly online⁷².
- ❑ **„Payday”** – odmiana Monopoly ukierunkowana na zarządzanie finansami.
- ❑ **„Sowa Mądra Głowa – Kasa Edukacyjna”** (zabawa w sklep).
- ❑ **„Gra w życie Junior”** – gra ucząca podejmowania właściwych decyzji.
- ❑ Gra planszowa **„Poznajemy zawody”**.
- ❑ Karty Piotruś – **„Straż Pożarna”, „Wojsko”**.
- ❑ Gra **„Zawody – adamigo memory”**.
- ❑ **„Polski Biznes”** – gra przybliżająca zasady rządzące światem biznesu.

Słuchanie i śpiewanie piosenek o zawodach lub zagadnieniach związanych z ekonomią i finansami może być nie tylko elementem zajęć z edukacji muzycznej, ale uatrakcyjnić też inne lekcje, klasowe projekty czy szkolne imprezy. Ciekawą oprawę wokalnno-muzyczną ma np. wspomniany wcześniej program „Ekomini”. W pracy z dziećmi w wieku

⁷² <https://www.grymini.pl/gr/monopoly> [dostęp 6.07.2024].

wczesnoszkolnym można wykorzystać też materiały dostępne na rynku wydawniczym lub w zasobach Internetu.

Narzędziownik nauczyciela

- ❑ **Arkadiusz Maćkowiak, „Kim zostanę, gdy dorosnę? Piosenki o zawodach”** (z dwiema płytami CD w wersji wokalnoinstrumentalnej oraz instrumentalnej), Wydawnictwo Harmonia, 2016;
- ❑ **„Zawody – Piosenki Wujka Ogórka”**, Wujek Ogórek, 21 marca 2018, https://www.youtube.com/watch?v=u_2RTNZvFrc [dostęp 7.06.2024];
- ❑ **„Zawody, piosenka na wesoło”**, Luna and Leo – Klub dla dzieci, 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=qya3QpNg9Qw> [dostęp 7.06.2024];
- ❑ **„Piosenka o zawodach. CoComelon po polsku”**, https://music.youtube.com/watch?v=_98ULJd4NOo [dostęp 7.06.2024];
- ❑ **„Pierwsza mila – rytmiczna piosenka o zawodach dla przedszkolaków i nie tylko”**, Kinder Niespodzianka, <https://www.youtube.com/watch?v=HbvOA0d9u68> [dostęp 7.06.2024].

Pokolenie dzieci będących obecnie w klasach I-III urodziło się w czasach, gdy wszechobecny był Internet. Jest to pokolenie wrażliwe na bodźce wizualne, jakie docierają do nich od najmłodszych lat. Szkoła powinna dbać o równowagę kanałów odbierania informacji (uczenia się), a jednocześnie wykorzystywać tę „medialność” pokolenia Alfa w działaniach wpisanych w procesy jego tranzycji. Dlatego **filmy edukacyjne** są bardzo cennym narzędziem nauczyciela.

Warto obejrzeć razem z uczniami – zawody

- ❑ **„Zawody dla dzieci | Nauka zawodów”**, Tola i świat, 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=YkgPIDXJjNk> [dostęp 7.06.2024];
- ❑ **„Poznajemy miejsca pracy i różne zawody”**, 123 Edukacja, 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=zYkJUgCDdyc> [dostęp 7.06.2024];

- ❑ „Nauka zawodów dla dzieci – poznajemy zawody”, Tęczowa Nauka, 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=t9lnCKCBtW8> [dostęp 7.06.2024];
- ❑ „Filmy dla dzieci, młodzieży i rodziców”, Wybieram zawód, <http://www.wybieramzawod.pl/filmy-dla-dzieci-mlodziezy-rodzicow> [dostęp 7.06.2024];
- ❑ „Kulisy, czyli Błękitek poznaje zawody”, VOD TVP, <https://vod.tvp.pl/dla-dzieci,24/kulisy-czyli-blekitek-poznaje-zawody-odcinki,273818> [dostęp 7.06.2024];
- ❑ „Teleranek. O zawodach przeszłości i przyszłości”, VOD TVP, <https://vod.tvp.pl/dla-dzieci,24/teleranek-odcinki,274353/odcinek-62,S01E62,348720> [dostęp 7.06.2024];
- ❑ „Teleranek. Przedsiębiorczość”, VOD TVP, <https://vod.tvp.pl/dla-dzieci,24/teleranek-odcinki,274353/odcinek-1,S01E0-1,342084> [dostęp 7.06.2024];
- ❑ „Karolek i Zawody dla dzieci. Zagadki o zawodach”, Bajki dla dzieci TV, 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=h4YAvDSx49Y> [dostęp 7.06.2024];
- ❑ „Żołnierz. Film edukacyjny o wojsku”, Kuźnia Bajek, 2024, https://www.youtube.com/watch?v=ux-Po_uqB-w [dostęp 7.06.2024];
- ❑ „Żołnierze. Bajka edukacyjna dla dzieci po polsku”, Kuźnia Bajek, 2024, https://www.youtube.com/watch?v=uKkUOugMxbE&list=PLmH2_rNSHkw-EM17QcXA_EBlFfxcJ7k&index=2 [dostęp 7.06.2024].

Warto obejrzeć – edukacja ekonomiczno-finansowa

- ❑ **Cykl filmów „Akademia Ekomini”**, opracowany w ramach projektu Smart Start ukierunkowanego na edukację ekonomiczną i kształtowanie przedsiębiorczości u dzieci:
 - odc. 1: „**Po co nam pieniądze?**”, <https://www.youtube.com/watch?v=3nrt5HHNDFE&list=PLmBWP16MMJuVAv2V1h5zGIH-s2u9KtIUw4> [dostęp 6.07.2024];

- odc. 2. „Skąd się biorą pieniądze?”, <https://www.youtube.com/watch?v=1tw0Sdz6pFQ&list=PLmBWP16MMJuVAv2V1h5zGIHs2u9KtIUw4&index=2> [dostęp 6.07.2024];
- odc. 3. „Ziarnko do ziarnka”, <https://www.youtube.com/watch?v=c-GqInzpj5B4&list=PLmBWP16MMJuVAv2V1h5zGIHs2u9KtIUw4&index=3> [dostęp 6.07.2024];
- odc. 4. pt. „Mały budżet”, <https://www.youtube.com/watch?v=wEfVhtBqYfw&list=PLmBWP16MMJuVAv2V1h5zGIHs2u9KtIUw4&index=4> [dostęp 6.07.2024];
- odc. 5: pt. „Netykieta”, <https://www.youtube.com/watch?v=9s0mb08UcUE&list=PLmBWP16MMJuVAv2V1h5zGIHs2u9KtIUw4&index=5> [dostęp 6.07.2024].

Poradnik nie wyczerpuje z pewnością tematu organizacji procesów tranzycji na rynek pracy młodszych uczniów. Autorki starają się przekazać Czytelniczkom i Czytelnikom garść inspiracji do twórczych rozwiązań organizacyjnych oraz metodycznych, wskazać interesujące, nierzadko unikatowe, zasoby.

Obudową szkoleń pn. „Inkubatory tranzycji. Szkoła jako przestrzeń rozwoju zawodowego uczniów” oraz poradnika jest **wirtualny box tranzycyjny** – zestaw pomocy dydaktycznych do wykorzystania przez nauczyciela i uczniów. W edukacji wczesnoszkolnej można wykorzystać:

- ❑ Grę terenową „Zdobycy kariery” badająca przestrzeń zawodową dostępną dla każdego, zawierającą instrukcję, cele i efekty, opis działań nauczyciela oraz aktywności uczniów;
- ❑ Grę „Storytelling zawodowy”, zawierającą instrukcję, cele i efekty, opis działań nauczyciela oraz aktywności uczniów oraz projekt kostek sześciennych z symbolicznymi rysunkami do storytellingu;
- ❑ Grę „Inspiratorium zawodowe” – karty z pytaniami /poleceniami dla uczniów, zawierającą instrukcję, cele i efekty, opis działań nauczyciela oraz aktywności uczniów.

5. PODSUMOWANIE

Na proces przygotowania dzieci do tranzycji na rynek pracy warto spojrzeć przez pryzmat marketingowej teorii pokoleniowej. Obecnie w klasach 1-3 uczą się dzieci z tzw. generacji Alpha (urodzeni w latach 2013-2024). Za kilka lat naukę w szkołach podstawowych rozpoczną ich następcy – przedstawiciele niezbadanego jeszcze pokolenia Beta (urodzeni od 2025 roku do nieokreślonej daty w przyszłości).

Już dziś eksperci opracowują prognozy dotyczące specyfiki przyszłego rynku pracy, na którym spotkają się reprezentanci różnych generacji. Bez wątplenia, jak twierdzą, miejsca pracy będzie charakteryzowało otwarte i integracyjne podejście, połączone z docenianiem różnic. Do takiego stanu może prowadzić kilka strategii, m.in.:

- ❑ *Promowanie integracji i różnorodności: tworzenie środowiska pracy, w którym każdy pracownik [...] czuje się doceniany i włączany.*
- ❑ *Identyfikacja i wykorzystanie różnych mocnych stron każdej osoby w celu poprawy wyników firmy i zadowolenia z pracy.*
- ❑ *Tworzenie poczucia przynależności: zachęcanie do tworzenia kultury korporacyjnej, która celebrowe i indywidualne sukcesy⁷³.*

Szkoła przygotowuje uczniów klas 1-3 do funkcjonowania zawodowego za kilka-kilkanaście lat, ale już teraz powinna tworzyć środowisko uczenia się zgodne z założeniami tych strategii.

⁷³ WAALAXY, *Pokolenie x y z alpha i boomers: kim oni są?*, 2024: <https://blog.waalaxy.com/pl/generacja-x-y-z/> [dostęp 7.06.2024].

BIBLIOGRAFIA

1. Brzezińska A. I. (red.), *Niezbędnik Dobrego Nauczyciela* (serie „Rozwój w okresie dzieciństwa i dorastania” i „Edukacja w okresie dzieciństwa i dorastania” – środkowy wiek szkolny oraz wczesny okres dorastania), IBE, Warszawa 2014.
2. Business Insider, *20 zawodów, o których istnieniu prawdopodobnie nie mieliście pojęcia*, 2021.
3. CAsfera.pl, *5 edukacyjnych gier planszowych, które nauczą Twoje dziecko podstaw finansów*, 2020.
4. Chirkowska-Smolak T., Hauzinski A., Łaciak M., *Drogi kariery. Jak wspomagać rozwój zawodowy dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2011.
5. Czapla B., Matyszewska B., Ptasznik E., Skoryna M., *Przykładowy program orientacji zawodowej dla klas I-III szkoły podstawowej z proponowanymi scenariuszami*, ORE, Warszawa 2017.
6. Destrudo.pl, *Teoria Eriksona: etapy rozwoju psychospołecznego*.
7. Domagała-Zyśk E., *Projektowanie uniwersalne w edukacji osób z wadą słuchu*, [w:] *Z problematyki teatrologii i pedagogiki. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Marii Barbarze Styk.*, M. Nowak, E. Stoch, B. Borowska (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin 2015, s. 553-568.
8. Do Rzeczy, *Dzień Kolorowej Skarpetki, czyli Światowy Dzień Zespołu Downa*, 2022.
9. Dziurkowska A., Skoryna M., Załoga E., *Wzorcowe rozwiązania organizacyjne funkcjonowania wewnątrzszkolnego systemu doradztwa zawodowego (WSDZ) dla szkoły podstawowej*, ORE, Warszawa 2017.
10. eKantor, *Edukacja finansowa dziecka – nauka poprzez zabawę, gry i książki*, 2018.
11. European Commission, *Safety Gate: the EU rapid alert system for dangerous non-food products* (Safety Gate: unijny system szybkiego ostrzegania o niebezpiecznych produktach nieżywnościowych).

12. EY Polska, *VUCA i BANI: Świat VUCA – co to jest? Zmienność, niepewność, złożoność, niejednoznaczność*, 2023.
13. Goethe Institut, *Poradnik aranżacji sal lekcyjnych do nauki języka niemieckiego*.
14. GoWork.pl, *Nietypowe zawody, o których nie wiesz! Zobacz listę dziwnych zawodów w Polsce i na świecie*, 2024.
15. Górkiewicz K. (red.), *Przestrzenie edukacji 21. Otwieramy szkołę! Wprowadzenie*, EDUSPACES21, Warszawa 2016.
16. Górkiewicz K. (red.), *Przestrzeń społeczna i kulturowa. Przestrzenie edukacji 21. Otwieramy szkołę! Tom 3.*, EDUSPACES21, Warszawa 2016.
17. Gruszczyk-Kolczyńska E., *Diagnoza kryzysu w matematycznym kształceniu dzieci oraz rekomendowane działania naprawcze*, Najwyższa Izba Kontroli 2019.
18. Grzegorzewska I., *Czynniki wspierające rozwój zawodowy dzieci i młodzieży zagrożonej niepowodzeniami szkolnymi*, „Problemy Profesjologii” 2011, nr 1, s. 83-94.
19. Hoff K.A., C.Q. Song, Wee C.J.M., Phan W.M.J., Rounds J., *Interest fit and job satisfaction. A systematic review and meta-analysis*, „Journal of Vocational Behavior” 2020, Nr123.
20. Jabłoński S., Ratajczyk A., Brzezińska I. (red.), *Opieka i wychowanie. Wczesny wiek szkolny*, IBE, Warszawa 2014, Tom 3. Seria II., *Opieka i wychowanie w okresie dzieciństwa i dorostania. Niezbędnik Dobrego Nauczyciela*.
21. Katalyst Education, *Jak przeciwdziałać wykluczeniom w edukacji? Rekomendacje dla sektora prywatnego, pozarządowego i samorządów lokalnych*.
22. Kamza A., Brzezińska I. (red.), *Rozwój dziecka. Wczesny wiek szkolny. Wiek: 5/6–8/9 lat*, IBE, Warszawa 2014, Tom 3. Seria I., *Rozwój w okresie dzieciństwa i dorostania. Niezbędnik Dobrego Nauczyciela*.
23. Kędra M., *Jak rozwijać myślenie matematyczne*. Poradnik, ORE Warszawa 2022.

24. Koc J., *Praca się zmienia i to bardzo. Młodzi nie żyją, żeby pracować, tylko pracują po to, żeby żyć*, Pulshr.pl, PTWP-ONLINE2024.
25. Komisja Nadzoru Finansowego, *Global Money Week*.
26. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. 2012 poz. 1169).
27. Lubimyczytac.pl, *Katalog*.
28. MD, *5 zabaw i gier, które pomogą w edukacji finansowej dziecka*, 2020.
29. Medianauka.pl, *Matematyczna wyspa: Matematyka – Klasa 1, Matematyka – Klasa 2, Matematyka – Klasa 3*.
30. Mróz A., *Znaczenie doświadczeń z okresu dzieciństwa i adolescencji dla rozwoju zawodowego w życiu dorosłym*, „Problemy Profesjologii” 2009, nr 2, s. 85-93.
31. Murawska B., I. Brzezińska I. (red.), *Edukacja wczesnoszkolna. Wiek 5/6-8/9 lat*, IBE, Warszawa 2014, Tom 3. Seria III. Edukacja w okresie dzieciństwa i dorastania. Niezbędnik Dobrego Nauczyciela, s. 42.
32. Natuli. *Dzieci są ważne, 10 inspirujących cytatów z Janusza Korczaka*.
33. ORE, Programy i WSDZ, *Doradztwo zawodowe. Postaw na przyszłość!*
34. Partnerstwo na Rzecz Edukacji Finansowej (PREF), *O nas*.
35. Pacewicz A., *Przestrzeń, w której dobrze się uczy. Jak to osiągnąć w naszej szkole?*, *Szkoła dla innowatora*, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2020, s. 6.
36. Pieńkowski A., *Wpływ szkoły na sukces życiowy uczniów*, „Dyrektor Szkoły” („Dodatek specjalny Niezbędnik Dyrektora Szkoły – Doradztwo zawodowe”), 2022, nr 11.
37. Piorunek M., *Dziecko wobec świata pracy i zawodów. Empiryczne przyczynki. Obraz fenomenu*, „Studia Edukacyjne”, 2010, nr 11, s. 139-155.
38. Podstawaprogramowa.pl, *Część wstępna Podstawy programowa kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej....*
39. Polak M. (red.), *Przestrzeń fizyczna i architektoniczna Przestrzenie edukacji 21. Otwieramy szkołę! Tom 1.*, EDUSPACES21, Warszawa 2016.

40. Polak M. (red.), *Przestrzeń wirtualna i technologiczna. Przestrzenie edukacji 21. Otwieramy szkołę! Tom 2.*, EDUSPACES21, Warszawa 2016.
41. Pracuj.pl 5 zawodów dla wiecznych dzieci, 2016.
42. Pracuj.pl, *Ciekawe zawody – sprawdź, w jakiej pracy nie będziesz się nudzić!*, 2017.
43. Pracuj.pl, *Nadążyć za światem. Kompetencje cenne w przyszłości*, 2018.
44. Pranay Jindal, Youtube, Video 1 NA: *What is the International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)?* (Część 1. Czym jest Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (ICF)?), 2016.
45. Pranay Jindal, Youtube, Video 2 NA: *What is "Body Structure and Function"?* (Część 2. Czym są „Struktura i funkcje ciała?”), 2016.
46. Pranay Jindal, Youtube, Video 3 NA: *What are "Activity and Participation"?* (Część 3. Czym są „Aktywność i uczestniczenie?”), 2016.
47. Pranay Jindal, Youtube, Video 4 NA: *What are "contextual factors"?* (Część 4. Czym są „Czynniki kontekstowe?”), 2016.
48. Pranay Jindal, Youtube, Video 5 NA: *How do different parts of the ICF work together?* (Część 5. W jaki sposób różne elementy ICF się uzupełniają i są ze sobą powiązane?), 2016.
49. Pulshr.pl, PTWP-ONLINE, *Blokadą dla różnorodności są same firmy. Pracowników nie trzeba przekonywać*, 2024.
50. Raszka R., *Potoczna wiedza dzieci na temat pieniędzy. Wnioski z badań własnych*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2019, nr 64 (4 (254)), s. 255-271.
51. Rozkminki.pl, *Najdziwniejsze zawody świata 2022*.
52. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1280).
53. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 lutego 2019 r. w sprawie doradztwa zawodowego (Dz. U. z 2019 r., poz. 325).

54. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. z 2017 r., poz. 356 ze zm.).
55. Spielman R.M., Jenkins W.J., Lovett M.D., Czarnota-Bojarska J., *Teorie psychologii rozwojowej*, OpenStax Poland, Warszawa 2020.
56. Sury M., *Najciekawsze i najdziwniejsze zawody świata*, Live Career, 2024,
57. Taraszkiewicz M., *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Wydawnictwo CODN, Warszawa 1999.
58. Taraszkiewicz M., *Przestrzeń szkoły. Inspiracje do kreowania szkoły jako miejsca integracji międzyludzkiej, uczenia się i rozwoju w ramach projektu NeuroBox*, Grupa Edukacyjna 21, 2018, Seria: Dodatki edukacyjne.
59. Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, *ABC Małego Konsumenta*.
60. Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, *Rejestr produktów niebezpiecznych i niezgodnych z wymaganiami*.
61. Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2240 ze zm.).
62. Uszyńska-Jarmoc, J., *Uczenie się a zarobki – dziecięce rozumienie problemów ekonomicznych świata dorosłych*, „Problemy Wczesnej Edukacji”, 2016, 32(1), 7–26.
63. WAALAXY, *Pokolenie x y z alpha i boomers: kim oni są?*, 2024.
64. World Health Organization (Światowa Organizacja Zdrowia), *ICF. International Classification of Functioning, Disability and Health (Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia)*, Genewa 2001, s. 3-7.
65. Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2018/C 189/01).

Ministerstwo
Edukacji Narodowej

Za życiem

 OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI